

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних та соціальних наук
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра української філології та журналістики
(повна назва кафедри)

**ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до кваліфікаційної випускної роботи магістра**

освітній ступінь магістр
(бакалавр, магістр)

спеціальність 014. Середня освіта
(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація 014.01 Середня освіта. Українська мова та література
(назва спеціалізації)

**на тему «ХУДОЖНЯ ПРОЗА ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ
МИСТЕЦЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ДО
ПРОБЛЕМИ ПОЕТИКИ ТЕКСТУ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
групи СОУМ-20дм

_____

(підпис)

К.В. Кісіль
(ініціали і прізвище)

Керівник

_____

(підпис)

В.Ю. Пустовіт
(ініціали і прізвище)

Завідувач кафедри

_____

(підпис)

Г.П. Бондаренко
(ініціали і прізвище)

Рецензент

_____

А.Ю. Бовт

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних та соціальних наук

Кафедра української філології та журналістики

Освітній ступінь магістр

спеціальність 014 Середня освіта)

спеціалізація 014.01Середня освіта. Українська мова та література

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

к.пед.н., доц. Бондаренко Г.П.

“ _____ ” _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ВИПУСКНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кісіля Костянтина Віталійовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Художня проза Лесі Українки в контексті мистецьких тенденцій кінця XIX – початку XX ст.: до проблеми поетики тексту

Керівник роботи _____ д.філол.н., проф. Пустовіт Валерія Юріївна _____,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджений наказом університету від “ _____ ” _____ 2021 року № _____

2. Строк подання студентом роботи _____ 1 грудня 2021 року _____

3. Вихідні дані до роботи дослідження та вивчення малої художньої прози Лесі Українки в контексті мистецьких тенденцій кінця XIX – початку XX ст.,

4 .Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

- визначити теоретико-методичні засади дослідження;
- дослідити мотиви художньої мистецької прози Лесі Українки в контексті мистецьких тенденцій кінця XIX – початку XX ст.;
- дослідити процес еволюції прози Лесі Українки критикою та літературознавством;
- визначити місце художньої прози Лесі Українки в історії української літератури;

- розкрити проблематику поетики текстів творів письменниці;
- визначити специфіку малих прозових жанрів;
- визначити та дослідити проблему вивчення прози у школі.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслеників)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
ВСТУП	професор Пустовіт В.Ю.	15.01.2021	19.01.2021
РОЗДІЛ І	професор Пустовіт В.Ю.	20.01.2021	02.02.2021
РОЗДІЛ ІІ	професор Пустовіт В.Ю.	03.02.2021	23.05.2021
РОЗДІЛ ІІІ	професор Пустовіт В.Ю.	25.05.2021	03.11.2021
Висновки	професор Пустовіт В.Ю.	05.11.2021	26.11.2021
Список використаної літератури	професор Пустовіт В.Ю.	27.11.2021	29.11.2021

7. Дата видачі завдання 01.09. 2020

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного дослідження	Строк виконання етапів	Примітка
1	Затвердження теми. Призначення наукового керівника	01.09.2020	Виконано
2	Вибір літературних джерел	16.10.2020	Виконано
3	Складання змісту роботи	20.11.2020	Виконано
4	Читання текстів прози Лесі Українки	Грудень-січень 2020-2021	Виконано
5	Написання вступу, визначення мети, об'єкту, предмету, методів та завдання дослідження.	15.01.2021	Виконано
6	I розділ: Теоретико-методичні засади дослідження	20.01.2021	Виконано
7	II розділ: (§ 1 Поетика прозописьма Лесі Українки)	3.02.2021	Виконано
9	II розділ (§ 2 Особливості ідіостилю письменниці)	20.03.2021	Виконано

10	II розділ (§ 3): Творчість для дітей Лесі Українки: жанрово-стильові особливості	15.04.2021	Виконано
11	III розділ: Методика вивчення прози в школі	23-30.05.2021	Виконано
12	Написання тез публікації	05.11.2021	Виконано
13	Написання висновків	26.11.2021	Виконано
16	Внесення виправлень у роботу	29.11.2021	Виконано
17	Складання списку використаних джерел	29.11.2021	Виконано
18	Оформлення календарного плану	30.11.2021	Виконано
19	Оформлення роботи	30.11.2021	Виконано

Студент

_____

(підпис)

Кісіль К.В.

_____

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____

(підпис)

Пустовіт В.Ю.

_____

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	10
§ 1.1. Еволюція прози Лесі Українки критикою та літературознавством.....	10
§ 1.2. Місце художньої прози Лесі Українки в історії української літератури.....	24
РОЗДІЛ ІІ. ПОЕТИКА ПРОЗОПИСЬМА ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	30
§ 2.1. Специфіка малих прозових жанрів.....	30
§ 2.2. Особливості ідіостилю письменниці.....	46
§ 2.3. Творчість для дітей Лесі Українки: жанрово-стильові особливості.....	53
РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ В ШКОЛІ.....	62
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69

ВСТУП

Всебічно обдарована, з тонким відчуттям музики й образотворчого мистецтва, з нахилом до вивчення мов, Леся Українка виявила свій талант у різноманітних жанрах художньої літератури. Окреме місце в літературній спадщині мисткині має художня проза. В історію української літератури письменниця ввійшла передусім як митець боротьби й мужності.

Леся Українка (справжнє ім'я Лариса Петрівна Косач) – українська письменниця, перекладачка, фольклористка, культурна діячка, співзасновниця літературного гуртка «Плеяда» та групи Українська соціал-демократія. В сучасній українській традиції Леся Українка входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України.

Леся Українка – ця тендітна жінка – особистість з шаленою працездатністю, талановита індивідуальність, активна патріотка, яка повсякчас думала про свою землю й український народ, ціною власного здоров'я, не шкодуючи сил, щодня перемагаючи нестерпний біль, працювала задля національно-культурного розвитку України.

Художня спадщина представлена у жанрах поезії, прози, драми, публіцистики, активно долучалася до збирання фольклору, брала активну участь у розбудові українського національного відродження.

Справжньою подією для поціновувачів спадщини відомої української поетеси стало видання листів Лесі Українки зі збереженням авторського правопису, протягом трьох років у видавництві Комора було здійснено друк епістолярію.

Значним досягненням сучасного лесезнавства стало видання творів Лесі Українки в 14 томах до 150-річчя від дня її народження. Це колективна праця вчених, які виконали велику роботу із осучаснення академічного зібрання текстів письменниці. Нове видання творів Лесі Українки вперше здійснено без купюр радянської критики, є зразком скрупульозного наукового студіювання доробку авторки.

Відповідно **актуальність роботи** зумовлена потребою з'ясувати способи прояву авторського мислення через жанрову систему прози творчості Лесі Українки крізь проблеми поетики тексту. Досі немає наукової праці, присвяченої дослідженню художньої прози письменниці. З огляду на це, заявлена тема магістерського дослідження видається нам актуальною.

Мета дослідження – полягає у вивченні художньої прози Лесі Українки, зокрема її творів для дітей у контексті мистецьких тенденцій кінця XIX – початку XX ст.

Реалізація мети передбачає розв'язанн наступних **завдань**:

- ❖ визначити теоретико-методичні засади дослідження;
- ❖ дослідити процес еволюції прози Лесі Українки критикою та літературознавством;
- ❖ проаналізувати специфіку малих прозових жанрів;
- ❖ з'ясувати місце художньої прози Лесі Українки в історії української літератури;
- ❖ розкрити проблематику поетики текстів творів письменниці;
- ❖ визначити науково-методичні основи й особливості вивчення художньої прози письменниці на уроках української літератури в школі.

Об'єкт дослідження складають прозові твори Лесі Українки, вміщені в 14-ти томному виданні, зокрема том 6 Прозові твори (Луцьк, 2021).

Предмет дослідження є жанрова система прозової творчості Лесі Українки крізь призму поетики тексту.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові праці з історичної поетики (праці М. Бахтіна, О. Веселовського, С. Павличко, О. Потебні), рецептивної поетики та естетики (праці Н. Астрахан, М. Бахтіна, Г. Блума, І. Зварича, А. Сажині, О. Червінської), аналітичної поетики (Б. Бунчука, М. Гіршмана, В. Жирмунського, М. Коцюбинської, М. Ласло-Куцюк, Ю. Лотмана, М. Моклиці, Г. Поспелова, П. Рихла, Ю. Тинянова, Б. Томашевського, В. Шкловського). Залучено праці з лесезнавства, зокрема

дослідження О. Бабишкіна, І. Бетко, Б. Бунчука, О. Вісич, В. Агеєвої, Л. Дем'янівської, І. Денисюка, А. Диби, М. Драй-Хмари, М. Євшана, О. Забужко, Н. Зборовської, М. Зерова, Н. Колошук, С. Кочерги, Л. Кулінської, Г. Левченко, Л. Масенко, Б. Мельничука, Л. Міщенко, М. Моклиці, О. Огневої, П. Одарченка, В. Панченка, В. Петрова, О. Рисака, С. Романова, Л. Скупейка, Т. Третяченко, Р. Тхорук, І. Франка, С. Хороба, П. Хропка, Б. Якубського та ін.

До роботи залучаються літературно-теоретико-аналітичні розвідки дослідників епістолярію Лесі Українки: В. Агеєвої, С. Богдан, С. Кочерги, Л. Мірошніченко, В. Пустовіт, В. Савчук та ін.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, систематизації й узагальнення матеріалу, що надало змогу здійснити обробку літературних і літературно-критичних джерел, залучених до комплексного аналізу. Застосовувалися також описовий, біографічний, порівняльно-історичний методи.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснено комплексне вивчення художньої прози Лесі Українки, зосереджено увагу на проблемі поетики тексту. Крізь призму листування розкрито особливості творчої індивідуальності письменниці, простежено жанрово-стильові особливості оповідання, причини, що передували написанню.

Хоча творчість Лесі Українки не обділена увагою науковців, про що свідчать ґрунтовні праці В. Агеєвої, А. Бичко, О. Косач-Кривинюк, П. Одарченка, О. Сліпушко й ін., проте науковці майже не торкаються вивчення прози.

Практичне значення. Зібраний та систематизований матеріал може бути використаний для написання підручників і навчальних посібників. Дослідження слугуватиме подальшому вивченню та публікаціям мистецької спадщини.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані при підготовці до наукових конференцій, присвячених творчості Лесі Українки;

практичних занять у вищій школі з історії української літератури, спецкурсу з української літератури, спрямованого на поглиблене вивчення творчості українських письменників, а також у факультативних курсах з історії української літератури в середніх навчальних закладах.

Апробація дослідження. За матеріалами магістерської роботи підготовлено статтю: «Проза Лесі Українки в контексті сучасних літературознавчих досліджень», яку опубліковано в матеріалах Міжнародної наукової інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Вип. 78).

Матеріали роботи проходили апробацію в лекційному й практичному курсі історії української літератури під час педагогічної практики.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Список використаної літератури налічує 101 джерело. Загальний обсяг тексту – 87 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

§ 1.1 Еволюція прози Лесі Українки критикою та літературознавством

Тенденції розвитку сучасного літературознавства зумовлюються необхідністю об'єктивного вивчення, нової інтерпретації творчості, у тому числі відомих постатей української літератури. Мета мого дослідження полягає в комплексному осмисленні та системному аналізі еволюції прозової творчості Лесі Українки вітчизняною та зарубіжною критикою. Феномен Лесі Українки – це її біографію, епістолярій, формування світогляду і творчої манери, літературний доробок (передусім поезію і драматургію) – досліджували як сучасники, так і вчені радянського і пострадянського періодів. Незважаючи на дослідницький інтерес до життя і творчості письменниці, її художня проза потребує уваги й ґрунтовного наукового аналізу з позицій сучасного літературознавства.

Складність літературознавчого аналізу кінця XIX – початку XX століть полягає в тому, що цей період був нестабільним, «пограничним» не тільки для української, а і світової літератури, позначений зіткненням і трансформацією художніх здобутків і досвіду різних часів і поколінь. Еволюція літературних напрямів та зміна поколінь як природних процесів загальнолітературного характеру неоднозначно сприймалися тогочасними читачами й критиками. Замітно відчувалася гостра потреба жанрово-стильової, естетичної переорієнтації вітчизняної літератури, розширення тематичних горизонтів художніх творів.

Українська література початку XX століття, яка програмована неоромантичною концепцією особистості, почала поступово увиразнюватися художньою пошуковістю. Складність інтерпретації літературної парадигми кінця XIX – початку XX століть пов'язана з епохою модернізму в європейській і українській культурі. Модернізм як нове явище культурного

синтезу набуває виключно суб'єктивного змісту, відбувається активізація всіх засобів опосередкованого самовираження авторського «Я», коли для прози характерні пошуки актуалізації лірики, а для поезії – активне вторгнення засобів епічного і драматичного тощо.

Народження нової доби відзначилося не лише появою творів, відмінних від попередніх стильовими, жанрово-композиційними ознаками чи тематично, але й появою нового читача, спроможного усвідомлювати ці твори, а також літературної критики, здатної осмислити і розкрити художній текст через критичні відгуки, аналізи, дискусії, маніфести.

Починаючи ще з Івана Франка, українська критика звертала увагу громадськості на багатогранний і глибокий талант Лесі Українки, однак нас передусім найбільше цікавить оцінка малої прози письменниці.

Спираючись на історію нагромадження і збагачення відомостей про життя і творчість Лесі Українки (документальна джерелознавча база, літературно-критичні розвідки, рецензії, відгуки, присвячені епічній творчості), у хронологічному аспекті можна виділити 4 періоди:

- 1) кінець XIX ст. – 1920-ті рр.;
- 2) 1930-ті рр. – перша половина 1950-х рр.;
- 3) друга половина 1950-х рр.– 1980-ті рр.;
- 4) 1990-ті рр.– початок XXI ст.

Погляди сучасників на новелістику Лесі Українки фактично зводилися до акцентування таких аспектів: історія написання, жанрово-стильові особливості, естетичні й філософські уподобання, творчі взаємовпливи, політичні погляди (переважно в руслі революційно-демократичних ідей). Критики того часу неоднозначно сприймали перші спроби письменниці в жанрі малої прози.

Іван Франко у листі до Олени Пчілки 18 вересня 1891 року писав, що йому дуже подобається новела Лесі Українки «Жаль», проте М. Павлик радив узагалі знищити цю повість. Вступивши у полеміку з М. Павликом, авторка у листі від 10 червня 1891 року зазначає, що «...на самих ліричних

віршах вже не втриматись! – тісно робиться! Хоч се не значить, ніби їх зовсім покинути маю...». Про неординарність епічного таланту письменниці свідчить той факт, що цей твір викликав велику кількість критичних відгуків – від схвальних (І. Франко) до нищивних (М. Павлик) – ще до того, як був надрукований. Про це можна дізнатися з листування Лесі Українки і О. Маковея. Леся Українка усвідомлює, що повість «Жаль» не є бездоганною. За її словами: «...ще там мусить чимало поправитися» [96, с. 11].

Звертаючись до М. Павлика, поетеса пише: «...а тільки, може, Ви не сподівались такої теми і для Вас вона є досить далека або просто нецікава». Однак, Лесю Українку не злякала негативна критика її прозового доробку, про що свідчить жанрове розмаїття епосу: образи, нариси, казки, оповідання, повісті тощо. До прози вона зверталася упродовж усього свого творчого життя.

У статті «Леся Українка» (1898) Іван Франко не піддав критиці прозові твори «Така її доля» і «Біда навчить», які на той час уже вийшли друком. Натомість він зазначив: «...не в новелах її сила... Її талант ліричний, але не вузько суб'єктивний; їй удаються й епічні, і драматичні форми, але тільки тоді, коли вони являються тільки формами могутньої лірики, чиста епіка і чиста драма не входять, як нам здається, у обсяг її таланту».

Творчість Лесі Українки багато в чому залишалася незрозумілою та незбагненою і за її життя, і після смерті. «Наше громадянство не встигало йти за сим захоплюючим, бурним потоком натхнення, цею блискучою панорамою образів, що розверталася перед ним; цей високий рівень ідей, на який вела творчість Лесі Українки, був незвичайний для його ширших кругів». М. Грушевський зробив геніальне й пророче передбачення: «В інших обставинах, ніж ми живемо, її твори переходили б в вибрані круги світової інтелігенції, знаходили б тут тонких цінителів і адептів» [96, с. 118].

Л. Старицька-Черняхівська подає передісторію написання деяких прозових творів Лесі Українки, задум яких виникав під час зустрічей літературного гуртка «Плеяда». Незважаючи на те, що початкові праці Лесі

Українки на літературній ниві успішно вітали в родинях Лисенків, Старицьких, Косачів, Драгоманових, у той час як офіційна критика або мовчала, або була неспроможна повною мірою оцінити художній метод і мистецькі пошуки в жанрі прози.

І. Стешенко, характеризуючи імпульсивні потяги Лесі Українки до прозової творчості, зазначав: «Їй мало одного короткого вислову почуття, їй хочеться сумою широких мистецьких доказів впевнити читача в тому чи іншому духовному напрямі. Звідси – нова літературна форма творів Лесі. Вона вдається до драматичних етюдів, до оповідання». Він подає коротку характеристику змісту оповідань «Приязнь», «Над морем», «Розмова», не вдаючись до глибокого сюжетного аналізу [88, с. 216].

А. Ніковський підкреслює драматизм прозових творів Лесі Українки. В оповіданні «Приязнь» і ліричній драмі «Лісова пісня» він убачає спільну основу (фольклорні традиції) і глибокий психологізм образів, підкреслює екзотичність сюжету «Екбальганем». Проте питання сюжетно-композиційного аналізу й методології прозової творчості А. Ніковський пропонує з'ясувати майбутнім поколінням літературознавців.

М. Євшан узагалі називав талант Лесі Українки «блідим і спутаним», а щодо її прозового доробку зауважив: «...кілька разів вона пробувала в своїх новелах зблизитися до сучасного життя і малювати всю його дріб'язковість» [28, с. 116].

Отже, критична рецепція прози Лесі Українки наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть висвітлює конфлікт двох поглядів і художньо-естетичних принципів: народництва і модернізму.

Видання прозових творів Лесі Українки 20-30-х років ХХ століття супроводжувались фаховими передмовами М. Зерова, Б. Якубського, М. Драй-Хмари. В цей час побачили світ і самостійні дослідження її життя і творчості. У цілому Лесіні праці зазначеного періоду відзначалися більшою чи меншою науковою об'єктивністю, хоча автори не мали достатньої

кількості документальних матеріалів, щоб здійснити глибокий літературознавчий аналіз епічної прозової творчості письменниці.

Слідом за дореволюційною критикою Д. Донцов зауважив, що Леся Українка «на цілу голову переросла хистом майже всіх сучасних письменників», проте залишалася «дивно незрозумілою, хоч і респектованою», «лишилася якимось сфінксом для покоління». Він першим із дослідників звертає увагу на те, що Лесю передусім турбувало не про що писати, а як писати: «Інші оперували переважно ідеями і поняттями, з якими лучаться звичайно певні емоції, певні переживання душі, Леся Українка малювала нам самі ці переживання. Не те, як вони виявлялися в словах і поступках показує вона нам, лише сугерує читачеві стани душі на межі між свідомим і підсвідомим, не втискає своїх ідей в вузькі рамки трафаретних і ясних понять... Для неї мова понять була затісна...».

Цінними є літературознавчі розвідки М. Драй-Хмари, який опублікував аж п'ять праць про Лесю Українку. Він наголошував на тому, що «Лесю Українку мало розуміли, або й зовсім не розуміли її сучасники. Про це свідчить більшість критиків нашої письменниці. Говорить за це й вона сама». Досліджуючи життя і творчість письменниці, М. Драй-Хмара звертає увагу на соціальні й національні питання, що порушуються у творах «Над морем» і «Приязнь». Апелюючи до критичних зауважень М. Євшана щодо мізантропічних мотивів Лесиного оповідання «Над морем», М. Драй-Хмара звертає увагу на значну роль пейзажу не лише у творчості, а й особистому житті Лесі Українки [28, с. 117].

М. Зеров, проаналізувавши творчість письменниці в цілому, вказує на автобіографічність оповідання «Над морем» і уривків повісті «Екбальганем». В останні роки життя багатство уяви Лесі було надзвичайним, вона страждала не через відсутність образів, а через перевантаженість ними. Саме нові творчі задуми й перспективи ідей яскраво виявились у повісті з арабського життя «Екбальганем». Аналізуючи драматургію Лесі Українки, М. Зеров називає її оповідання «Над морем» і особливо «Розмову»

«напівзамаскованими драматичними етюдами, скоріш діалогами, як оповіданнями» [33, с. 136].

Б. Якубський у статті «Леся Українка – белетрист», порівнюючи епічний талант письменниці з творчістю О. Кобилянської, В. Стефаніка, В. Винниченка в царині художньої прози, наголошував, що її белетристичні твори не займають такого місця в історії української літератури, як драми, драматичні поеми та лірика письменниці. Він першим запропонував аналізувати прозу Лесі Українки в контексті наукового осмислення всієї творчості письменниці.

Б. Якубський аналізує твори «Така її доля», «Школа», «Святий вечір», «Метелик», «Біда навчить», «Весняні співи», «Пізно», «Місто смутку», «Голосні струни», «Жаль». Б. Якубський з'ясовує жанрові особливості, стильову манеру, історію видання, виділяє етапи в еволюції белетристики Лесі Українки, зупиняється на психологічних імпульсах творчості.

Цікавим є той факт, що Б. Якубський аналізує ідейний зміст оповідання «Примара», на яке до нього майже не звертали уваги інші дослідники. У цілому автор дає високу оцінку оповіданням «Пізно», «Примара», «Помилка», «Розмова», незакінченим оповіданням «Утопія», «А все-таки прийди», «Interview», «Екбаль-ганем»: «Маємо зразки художньої досконалості, що не поступляться перед більшістю інших белетристичних творів нашої літератури тих років (1905–1917)». Б. Якубський стверджував, що Леся Українка у своїх творах ніколи не зазнавала впливів російської літератури, а натомість засвідчував вплив західноєвропейської традиції, визначаючи стиль її творів як неоромантичний.

Значним внеском у вивчення та дослідження життя, світогляду і творчості Лесі Українки, насамперед, на підставі уперше опублікованих невідомих листів, а також нових матеріалів, що раніше не оприлюднювалися, стала праця О. Косач-Кривинюк. Створена упродовж 1941-1945 рр. на основі зібраного авторкою архіву письменниці та власного архіву, праця була опублікована лише 1970 року в США.

У 30-40-х рр. продовжувалися дослідження представників Західної України й української діаспори, присвячені Лесі Українці та її творчому доробку, серед яких виділяються праці М. Деркач. Критика другої половини 50-80-х років найбільше характеризується тенденційністю, фальсифікацією деяких фактів життя і творчості Лесі Українки, певним схематизмом і одноманітністю аналізу епічної спадщини письменниці. Леся Українка була визнана революціонеркою-демократкою, яка зазнала впливу марксистської ідеології, любила Росію і російський народ, бо перебувала під благодетним впливом російської літератури і виступала проти західноєвропейського космополітизму.

Професор О. Білецький був змушений змінювати свої погляди на творчість Лесі Українки під впливом політичних чинників, через національні й західноєвропейські мотиви, які він відзначав, аналізуючи твори письменниці, згодом заступили ідеї боротьби авторки з буржуазним націоналізмом і реакційністю американської філософії.

Монографію О. Бабишкіна і В. Курашової «Леся Українка: Життя і творчість», яка ідеологічно перегукується з критико-біографічним нарисом О. Дейча, написано з позицій вульгарного соціологізму. Тривалий час ця монографія, позначена впливом доби сталінського тоталітаризму та великодержавного російського шовінізму, виступала основним джерелом вивчення життя, світогляду й літературної творчості письменниці. У дослідженнях прози Лесі Українки О. Бабишкін намагається простежити зв'язок між прозою, поезією та драматургією письменниці. Проаналізувавши такі прозові твори, як «Лелія», «Святий вечір», «Щастя», «Одинак», «Жаль», «Чашка», «Школа», «Метелик», «Помилка», автор визначає тематику, жанрові особливості, образи та елементи автобіографізму. Проте естетику світобачення її малої прози зведено в дослідженні до впливу революційно-демократичних ідей [6, с. 137].

У 60-ті роки було опубліковано праці І. Журавської, А. Каспрука, Л. Міщенко, К. Кухалашвілі, автори яких зверталися до біографічного матеріалу

Лесі Українки, осмислюючи її громадську діяльність у взаємозв'язку з літературним процесом в Україні того часу, аналізували зв'язки з російською, європейською та іншими літературами, прагнули встановити джерела естетичних уподобань.

А. Каспрук називає прозу Лесі Українки «оригінальним, своєрідним явищем» і з'ясовує ідейно-образну специфіку творів «Святий вечір», «Така її доля», «Лілея», «Метелик», «Біда навчить», «Одинак», «Над морем», «Жаль», «Пізно», «Приязнь», «Помилка», «Екбальганем». Автор зокрема підкреслює реалізм, народність, глибоку емоційність і ліричність зображення, психологізм і філософічність епічного доробку письменниці, поставивши її творчість на ряду з прозою І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Черемшини [95, с. 219].

1970 року після публікації в Нью-Йорку вищезгаданої «Хронології...» Ольги Косач-Кривенюк читачам і дослідникам відкрилася купа невідомих фактів про життя і творчість Лесі Українки. Ольга Петрівна була дуже близька до Лесі Українки не тільки як рідна сестра, але й духовно. Джерелознавчий документальний матеріал (переважно листи) допоміг науковцям з'ясувати історію виникнення, ідеї, художні образи, творчі імпульси, ставлення Лесі Українки, її найближчого оточення та літературної критики до епічного доробку. Тому наукові розвідки пізніх років, які ґрунтувалися на фактах, поданих у «Хронології...», відзначаються більшою об'єктивністю і науковістю [42, с. 113].

Глибокими за змістом є дослідження науковців, в яких наукові розвідки тісно переплітаються з прочитанням автографів твору. Саме з таких позицій написано монографію О. Ставицького та деякі праці більш пізнього періоду.

У 70-ті роки в Україні було видано «Семінарії» Г. Аврахова – літературознавчо-бібліографічний посібник, в якому автор подав детальну історію дослідження творчості Лесі Українки в її різних аспектах. Він запропонував систематизовану характеристику науково-критичних праць про життя і творчість письменниці (українською, російською та ін. мовами),

причому зосередив увагу на тому, що деякі з них містять суб'єктивні, а то й помилкові твердження, і вимагають критичного підходу. Документальні джерела, такі як листування, свідчення преси, спогади сучасників, подано не в повному обсязі. З метою поглибленого аналізу художньої майстерності Лесі Українки, особливостей її стилю, світогляду Г. Аврахов запропонував приблизний план і перспективи дослідження прози Лесі Українки [1, с. 159].

У 70-80-х роках вийшли у світ монографії Л. Кулінської та Т. Третяченко про художню прозу Лесі Українки – оригінальні цікаві праці, але акцентовані в них аспекти не є вичерпними. Вони містили глибокі спостереження щодо історії творів, трактування ідейної проблематики образів. З'ясування художньої своєрідності того чи іншого твору аргументувалося аналізом рукописних джерел, художній метод простежувався в розвитку й тісному зв'язку з літературним процесом кінця XIX – початку XX століть. Незважаючи на численні позитивні аспекти, монографії не були позбавлені впливу радянської ідеології на літературознавчі процеси. Крім того, ці дослідження не охопили всього масиву епічної творчості Лесі Українки [48, с. 167].

У 80-х роках вийшла монографія В. Святюця [82], де він ґрунтовно розглянув епістолярну спадщину Лесі Українки в історико-літературному, теоретичному, а також частково літературно-естетичному, психологічному та джерелознавчому аспектах. Передусім, цікавим є зауваження, що деякі художні твори, у тому числі прозові, мають епістолярну форму або її компоненти. Наприклад, в оповіданнях «Чотири казки зеленого шуму», «Жаль», «Приязнь», «Помилка» дослідник простежує використання вставок листів як композиційного прийому.

У монографії визначаються функції фразеологізмів, крилатих висловів з української, російської та інших мов і літератур, використаних у творах «Метелик», «Біда навчить», «Прощання», «Над морем».

Важливе місце серед праць третього періоду займають дослідження літературознавців української діаспори. До творчого шляху Лесі Українки в

різні роки зверталися І. Косач-Борисова, О. Животко, Р. Задеснянський, А. Княжинський, М. Богачевська. Вагомим внеском у літературознавчий аналіз досліджуваної проблеми були роботи П. Одарченка, які репрезентували в цілому об'єктивне, несполітизоване, незаангажоване дослідження життя і творчості Лесі Українки, окремих джерел формування її світогляду, аналіз літературно-критичних праць про творчість письменниці.

У пострадянський період дослідження прози Лесі Українки вітчизняним літературознавством стає більш об'єктивним і неупередженим. До цього спонукало, в першу чергу, переосмислення ідейно-естетичних орієнтацій культурної епохи модернізму, яка сформувалася на межі ХІХ–ХХ століть.

У 90-х роках М. Мороз створив об'ємний літопис життя і творчості письменниці, систематизував у хронологічній послідовності біографічний матеріал, відомості про її родинне та літературне оточення. Для нас ця праця передусім цікава тим, що подає інформацію про творчі задуми, історію написання і видання прози Лесі Українки, відгуки критики.

Серед літературознавців нового, нерадянського періоду, які з нових методологічних позицій дослідили світоглядно-естетичні парадигми, що вплинули на творчість письменниці, в тому числі й епічну, – Т. Гундорова, А. Діба, М. Кармазіна, М. Моклиця.

Заслуговують уваги наукові праці С. Павличко, В. Агеєвої, що сприяли створенню нового рецепційного клімату. Постать Лесі Українки розглядається в контексті інтелектуальних і духовних пошуків її складної доби. У цих працях інтерпретація творчості поетеси, в тому числі епічної, здійснюється через призму постмодерної теорії тексту, зокрема феміністичного дискурсу.

О. Забужко, Я. Поліщук, М. Зубрицька з позицій сучасних тенденцій і підходів до вивчення художньої спадщини письменниці (теорії рецептивної естетики, феноменологічної критики, деконструктивізму) запропонували осягнути її як цілісність, тотожність собі самій. Відповідно розширюються

можливості всеохоплюючого бачення літературних явищ у синергетичному контексті, змінюється роль читача, який виступає як співавтор

Відомий дослідник і поціновувач творчості Лесі Українки П. Одарченко ще на початку 30-х років зазначив, що «прозаїчний жанр не відповідав ліричній вдачі поетки». Він так саме слідом за М. Павликом називає повість «Жаль» одним із найслабших творів письменниці. Дослідник наголошує, що художня проза Лесі Українки тематикою і стилістичними особливостями тісно пов'язана з її лірикою і драматичними поемами. Також він подає періодизацію прозової творчості мисткині, виділяючи ранній період, позначений впливом етнографічно-реалістичної школи, міфопоетичної творчості, і пізніший, у якому простежуються потужний ліризм, соціальні мотиви, драматизація сюжету.

На критичних працях 1920-1930-х років позначилась недостатність джерельної бази, адже більшість епістоляріїв Лесі Українки залишалися невідомими, її архів, як і автографи, були ще невпорядковані й розпорошені по різних музеях, знаходились у приватній власності членів її родини та інших дослідників.

По смерті Лесі Українки активізувався процес критичного аналізу творчого доробку. Так, Мар'яна Гдакович з цього питання зауважує: «Лесезнавчі студії у ХХ ст. розгорталися у таких основних напрямках (відповідно до ідейно-естетичних засад та світоглядних первнів самих дослідників): народницький, радянський (який почасти заступив народофільський), націоналістичний, модерністський. Через суспільно-політичні обставини методологія дослідження визначалася місцем проживання дослідника (підрадянській /не підрадянській Україні), також його настановою (не завжди творчо-мистецькою)» [17, с. 49].

Отже, проаналізувавши критичні статті й літературознавчі дослідження різних років ХХ століття, можна дійти висновку, що акцентовані в них аспекти не вичерпують перелік ракурсів вивчення прозової спадщини Лесі Українки. Тенденції розвитку сучасного літературознавства визначаються

необхідністю нової інтерпретації творчості, у тому числі відомих постатей української літератури.

Зовсім іншим вектором наукового пошуку відзначаються дослідження науковців третього тисячоліття. Варто проаналізувати дисертаційні роботи. Так, Юлія Левчук у дисертації «Жанрова система творчості Лесі Українки (когнітивний аспект)» приділила кілька параграфів розгляду прози письменниці. Авторкою досліджено систему жанрів у творчості Лесі Українки. Жанровий аналіз текстів письменниці реалізовано в аспекті когнітивної генології, зокрема, на прикладі художньої спадщини інтерпретовані поняття когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер), жанрового прототипу (Е. Рош), фрейму (Ч. Філлмор), ментальної репрезентації (Дж. Лакоф). У процесі дослідження Ю. Левчук дійшла висновку: «У прозі Лесі Українки реалізувала себе і як епіка (об'єктивного дослідника, який спостерігає за дійсністю, аналізує соціальні та психологічні явища), і як лірика (самозаглибленого творця, який осягає своє Я), що зумовило домінування в прозових жанрах епічного та ліричного начал. По суті, епос дзеркально відображує жанрову специфіку лірики, адже в обох літературних родах поділ ідентичний: власне лірика та епізована (сюжетна) лірика / власне епос (епічна проза) і лірична проза. Драматизм як когнітивна риса проявляється в усіх прозових жанрах з різною мірою інтенсивності, поєднуючись з епічною чи ліричною домінантами» [52, с.13].

Новітніми підходами відзначається дисертація Антоніни Радько «Борис Якубський – дослідник, текстолог і видавець Лесі Українки» – це перше системне дослідження життя та спадщини Б. Якубського, українського літературознавця 1920 – 1930-х рр., несправедливо забутого. Для нас цінним виявляється матеріали щодо прозового доробку Лесі Українки. Саме Б. Якубський уперше звернув увагу на поетику творчості письменниці, «цілісно дослідив художній метод і мистецькі пошуки Лесі Українки у прозі, запропонував аналізувати прозу письменниці в контексті наукового осмислення всієї її творчості» [79, с. 3].

Увагу дослідника привертає сучасна монографія «Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму)» (Луцьк, 2011), з позицій психології, знаний теоретик літератури М. Моклиця аналізує основи психології творчості, зупиняється на таких аспектах, як психологія творчості в контексті психоаналізу та митець як характер (психологічний тип Лесі Українки) – звичайно, що під таким ракурсом творчість письменниці вперше аналізується. Зважаючи, що сама Леся з малих років змушена була самотійно подорожувати з метою лікування, а отже, і бути пильною до оточуючих, тому сама письменниця була справжнім психологом, це підтверджено великою кількістю знайомств, листовним спілкуванням.

Конфлікт життя як реальності та мистецтва-ілюзії на прикладі низки оповідань Лесі Українки «Місто смутку», «Голосні струни», «Помилка», «Розмова» розглядає Н. Колошук [38], зауважуючи про новаторські підходи письменниці у створенні образів. Таким чином, «Конфлікт «ілюзія – реальність / мистецтво – дійсність» у белетристичній прозі Лесі Українки розкриває важливі аспекти естетичного розвитку національної та всеєвропейської культури в епоху раннього модернізму. Як і вся європейська культура у цей період, українська письменниця гостро ставила цю проблему, протиставляючи образ митця «загалові». Однак – це було завжди притаманне Лесі Українці з її бездоганно лицарським кодексом етики – залишилась незалежною від модних стереотипів свого часу: зберігала традицію вияву авторської симпатії пересічній людині – не-митцеві» [38,с. 28].

До порівняння прозової творчості Олени Пчілки і Лесі Українки вдалася Н.Колошук у другій статті [40]. Аналізуючи доробок, перше, що кидається в очі – це, звичайно проблема батьків і дітей, адже стосунки між матір'ю і Лесею були неідеальні через певну деспотичність матері. Однак, це аж ніяк не стосується творчості, зокрема прози. На цьому наголошує і Н.Колошук: «Зіставлення творів Олени Пчілки та Лесі Українки переконує, що вони були близькі у своїх поглядах на найважливіші засади й перспективи сучасного їм українського життя, показували в ньому

схожі проблеми, характери, стосунки, були щиро прихильні до низів суспільства, сповідували гуманні й демократичні принципи ставлення до народу, не ідеалізуючи його. Обидві були непримиренні до колоніального гніту» [40, с. 29].

Дослідженню метатекстуальних особливостей прози письменниці у філософсько-культурному контексті часу присвячено статтю Т. Проскуріної [73]. Авторка приходить висновку, що Леся Українка ніколи не нав'язувала читачеві своїх розмірковувань щодо долі героїв прози, а навпаки, незавершеними оповідями давала можливість залишитися читачеві з героями наодинці.

Сьогодні Лесезнавство не стоїть на місці, прикладом є щорічні наукові конференції, публікації учених, молодих дослідників. Публікації свідчать про нові підходи в дослідженні епістолярного дискурсу письменниці, творчого доробку, публіцистичних виступів, літературно-критичних статей.

Фундаментальна поява Лесі Українки в українській культурі увінчала духовне життя української нації на шпилі XIX ст., вже розкриваючи обрії нової доби. Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в більш глибокому вивченні прози письменниці з позицій сучасного літературознавства.

§ 1.2 Місце художньої прози Лесі Українки в історії української літератури

Поява у творчому доробку Лесі Українки низки прозових творів не була випадковою. Уже наприкінці 80-х років XIX століття письменниця розпочала досить активний пошук нових для себе художніх форм і засобів відтворення оточуючої дійсності. «На самих ліричних віршах вже не втриматись! – тісно робиться, хоч се не значить, ніби їх зовсім покинути маю, того, певне, ніколи не буде», – відверто зізнається вона у листі до відомого українського письменника, критика і публіциста Михайла Павлика від 22 червня 1891 року [59, Т. 10, с. 91].

Звичайно, Леся Українка не збиралася залишити поезію і зосередитися виключно на прозі. Розширення творчого діапазону свідчить, напевно, про її намагання більш повніше і глибше розкрити власну особистість, яскравіше реалізувати своє багатогранне художнє обдарування.

Прозові твори письменниці можна умовно поділити на дві групи. Першу складають твори для дітей, другу – твори актуальної соціальної і морально-етичної проблематики.

Писала вона короткі прозові твори. Здебільшого це казки, оповідання, розповіді з сільського життя. Серед них оповідання «Приязнь», «Над морем», «Помилка», «Розмова».

Окреме місце в літературній спадщині Лесі Українки має художня проза. Перші її оповідання із сільського життя («Така її доля», «Святий вечір», «Весняні співи») змістом і мовою пов'язані з народними піснями.

У жанрі казки написано «Три перлини», «Чотири казки зеленого шуму», «Лелія», «Біда навчить», «Метелик».

Гострим драматизмом відзначаються повісті «Жаль» і «Приязнь». Залишилася не закінченою передсмертна повість письменниці «Екбальганем», в якій вона хотіла змалювати психологію арабської жінки. Всебічно обдарована, з тонким відчуттям музики й образотворчого

мистецтва, з нахилом до засвоєння мов, Леся Українка проявила свій талант у різноманітних жанрах художньої літератури.

Прозова мініатюра «Метелик», символічна проекція якої надає творові філософічності. У доступній для дитячого сприймання формі авторка майбутніх філософських драм веде мову про такі контрастні починання, як темрява і світло. Мотив світла проходить не лише через першу поетичну збірку авторки «Досвітніх вогнів», у якій у широкому вияві зосереджується характерний для Лесі Українки мотив прометеїзму. Тому постає питання, як донести до малечі про такі «високі матерії»? Тут Лесі допомагає та сама поетична конкретика, ввібрана з повсякденного життя. Філософічна оповідка-парабола «Метелик» починається приземлено-побутовою фразою: «Бідний нічний сірий метелик сидів в темному льоху за бочкою з капустою».

Талант Лесі Українки як письменниці-модерністки виявляється у поглибленні психологізму характерів, витонченості художньої деталі та семіотичній щільності тексту.

Одним із найкращих оповідань Лесі Українки вважається «Над морем», що було написане за мотивами кримських спогадів. Серед його персонажів образ Анатолія скоріше є епізодичним і позначається як типовий гульвіса, Дон-Жуан. Насправді, не лише він полює за легковажними панночками, але і вони задивляються на помітних франтів, шукаючи «пошлого романсу з бульварним французьким романом». Письменниця детально змальовує зовнішній вигляд Анатолія, що є цілком промовистим: «Оддалік показався панич у ясному англійському костюмі, в жокейській шапочці і з хлистом у руці. Він ішов тією самою модною походом, що паничі в готелі».

Маловиразним зображається обличчя чоловіка: спочатку його не можна розгледіти, а пізніше воно справляє на оповідачку таке враження: «Звичайне прилизане обличчя... Коли ми бачимо на картинах такі обличчя, то кажемо, що вони намальовані погано, по-ремісницькому, немов з картону вирізані і лаком наведені».

Почувши з вуст кавалера репліки типового ловеласа, оповідачка остаточно збайдужіла до нього. Незабаром «картонно-лакованого» Анатоля біля шукачки розваг Алли Михайлівні замінює молодий офіцер, що також звертає на себе увагу лише «ясними гудзиками та еполетами». Він також, очевидно, належав до дон-жуанівського списку курортної Ялти; про його перемогу над Аллою Михайлівною свідчить «біла пелеринка» у його руці. Отже, в оповіданні «Над морем» авторка обмежується поверховим зображенням чоловіків, які є лише узагальненими емблематичними типами. Порядзі схематичними образами молодих ловеласів запам'ятовується також робітник звідром зеленої фарби, якого відкрито зневажає багата курортна публіка [17, с.159].

Слід зазначити, що героїня оповідання «Помилка» Галя має динамічну виразну чоловічу структуру характеру, в той час як герой, від імені якого ведеться розповідь, «відзначається певною фемінністю, яка проявляється як здатність до саморефлексії, емоційність, тонкість нервової будови. Він стоїть вище будь-яких гендерних стереотипів, бо він людина іншого складу - він митець-письменник». Нерідко герой «Помилки» зупиняє себе на тому, що він одягає маску, маскує він і своє по-жіночому вразливе єство: «Як я заздрю жінкам, що в них завжди сльози готові!.. А ще ся вічна комедія перед самим собою, сей страз «сентиментальності», «бабство», як се безглуздо! Епічні герої плакали, не соромлячись, і проте були справжніми, щирим героями, а ми? тільки над сльозами і маємо владу, більш ні над чим...».

На жаль, оповідання «Помилка» залишилось незавершеним, логічний хід думок обривається, тому робити остаточний висновок щодо характеру чоловіка досить складно. Одночасно, це найбільший за обсягом твір, де в центрі уваги письменниці опиняється власне чоловіча душа.

Таким чином, у прозі Лесі Українки чоловіки виконують переважно маргінальні ролі. Однак письменниці вдалось проникнути у таїни чоловічої психології та створити низку оригінальних характерів, причому в останніх творах вони стають дедалі виразнішими та змістовнішими. Умовно прозовий

доробок Лесі Українки можна назвати тренувальним майданчиком, де вона тільки почала розробляти образи, що увічнені в драматургії авторки. З певністю можна стверджувати, що саме з оповідань письменниці постали амбівалентні чоловічі характери Короля Брюса, Руфіна, Мохаммеда, Дон Жуана та інших [18, с.93].

Спільно з Ф. Колесою Леся Українка була організатором фольклорної експедиції для запису на фонограф українського героїчного епосу (1908 р.). Цікавилась тогочасним українським і європейським літературним процесом, написала літературно-критичні й філософсько-публіцистичні статті, зокрема, «Малоросійські письменники на Буковині», «Два напрями в новітній італійській літературі», «Замітки про новітню польську літературу», «Новітня суспільна драма», «Утопія в белетристиці» та ін. Винятково велике значення творчості Лесі Українки в історії української літератури полягає в тому, що вона збагатила українську поезію новими темами й мотивами, використовуючи мандрівні сюжети світової літератури, стала в авангарді творчих сил, що виводили українську літературу на широку арену світової літератури.

Поява у творчому доробку Лесі Українки низки прозових творів не була випадковою. Уже наприкінці 80-х років XIX століття письменниця розпочала досить активний пошук нових для себе художніх форм і засобів відтворення оточуючої дійсності. «На самих ліричних віршах вже не втриматись! - тісно робиться, хоч се не значить, ніби їх зовсім покинути маю, того, певне, ніколи не буде», - відверто зізнається вона у листі до відомого українського письменника, критика і публіциста Михайла Павлика від 22 червня 1891 року.

Звичайно, Леся Українка не збиралася залишити поезію і зосередитися виключно на прозі. Розширення творчого діапазону свідчить, мабуть, про її намагання більш повніше і глибше розкрити власну особистість, яскравіше реалізувати своє багатогранне художнє обдарування. Прозові твори

письменниці умовно поділяються на дві групи. Першу складають твори для дітей, другу - твори актуальної соціальної і морально-етичної проблематики.

Усі вони в переважній більшості належать до так званих «коротких жанрів» (оповідання, новела, нарис). Ці жанри завжди відзначалися особливим динамізмом, вони дозволяли Лесі Українці, по-перше, миттєво фіксувати “власні душевні порухи”, відчуття і переживання, викликані подіями особистого і суспільно-політичного життя, і, по-друге, швидко реагувати на самі події.

При житті великої поетеси її прозові твори друкувалися лише у періодичних виданнях. Потрібно у першу чергу відзначити такі часописи, як «Зоря», «Народ», «Літературно-науковий вісник», «Дзвінок», що виходили у Львові; «Ілюстрована бібліотека для молодіжі, міщан і селян», який видавався у Чернівцях; харківський літературний альманах «Складка»; одеський літературний журнал «Южные записки»; журнал «Киевская старина» та інші.

Ставлення як критики, так і самої письменниці до власної прози не було однозначним. З одного боку, Леся Українка ніколи не ідеалізувала свої оповідання, не вважала їх досконалими, але, з іншого, завжди вимагала сприймати їх як її «рідних дітей», а не щось прохідне і другорядне. Прозові твори поетеси - це результат не тільки її активного творчого росту, але й внутрішнього розвитку, духовного зростання, результат напружених і болючих роздумів над проблемами людського буття.

Із усіх своїх оповідань і нарисів особливої ваги і значення Леся Українка надавала оповіданню «Жаль». Це найбільший за обсягом прозовий твір письменниці. Не випадково вона часто називала його маленькою повістю. «Жаль», можливо, з'явився в результаті домашнього літературного конкурсу, який проводили між собою члени сім'ї Косачів у 1888 або 1889 році. Очевидно, кожен із учасників цього творчого змагання мав представити на суд родини власний літературний твір під назвою «Канапка» чи «Кушетка». Про це може свідчити той факт, що оповідання під назвою «Кушетка» є у

брата Лесі Українки Михайла Косача, потрібно зазначити також, що новела з аналогічною назвою зустрічається і серед недрукованих творів Олени Пчілки.

Робота над оповіданням була закінчена у 1890 році, але лише восени 1894 року на сторінках львівського журналу «Зоря» воно побачило світ. Такий довгий шлях до читачів можна пояснити невизначеністю стосунків між Лесею Українкою і редколегією журналу, до якого оповідання було надіслане, очевидно, одразу після написання. «Що ж до моєї повісті, то, далекі, не знаю, як з нею буде, бо не розумію, як маю думати про відносини «Зорі» до мене; «Зоря» має чимало моїх віршів і дещо з прози, але ніщо не друкує, хоч і назад не вертає і не каже, що їй моє писання непридатне, отже, не знаю, як з нею бути» - з гіркотою писала Леся в одному із своїх листів з Відня [19, с.27].

В оповіданні «Жаль» Леся Українка залишилася вірною собі, але, на відміну від більшості своїх поезій, вона стверджувала основні риси нового суспільно-етичного ідеалу, на цей раз ідучи від протилежного, тобто через засудження громадянської пасивності, бездуховності, втрати будь-яких зв'язків з народними традиціями.

Леся Українка сама бачила деякі недоліки свого прозового твору, та виправити їх уже не мала можливості. Вона часто любила повторювати вислів французького письменника Віктора Гюґо: «Виправляти художній твір потрібно лише своїм наступним твором». І дійсно, кожен наступний твір безсмертної «дочки Прометея» збагачував духовну скарбницю нашого народу, активно сприяв росту авторитету української літератури.

РОЗДІЛ II

ПОЕТИКА ПРОЗОПИСЬМА ЛЕСІ УКРАЇНКИ

§ 2.1 Специфіка малих прозових жанрів

Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть переконливо демонструє, що значні зміни відбуваються у традиційному словесному мистецтві, що внутрішньостильові авторські системи перебувають у процесі істотних смислотворчих трансформацій.

Малі прозові форми – найпродуктивіша, популярна жанрова форма української літератури XIX століття. Класичні жанрові форми, притаманні середині віку, зазнали суттєвих жанрово-стильових трансформацій у літературі останньої чверті століття. Для класичного реалізму були питомі такі жанри малої прози, як соціально-побутове оповідання та нарис, орієнтовані на зображення повсякденності, на життя реальне.

Новаторські зміни в художньому осмисленні буття суспільства й людини зумовили інтерес до інших різновидів оповідання, позначились на їх функціонуванні, динаміці й напрямках розвитку – змістового й формального, «справжньою «стихією» літературного імпресіонізму стала фрагментарна безфабульна проза в різних її варіантах (поезія в прозі, етюд, шкіц)». Композиція стала вільною, тобто оповідання отримали так звану відкриту форму; спостерігалось «взаємопроникнення жанрів, видозміна авторської позиції, психологізм і рух характерів, функціональне використання позасюжетних елементів».

На рубежі століть відбувався подальший поглиблений розвиток жанрів, новелістика переживала своєрідний жанровий ренесанс, народжувались «нові жанрові різновиди – візії, студії, акварелі, ескізи та різноманітні стильові форми – від експресіонізму, імпресіонізму до символізму й натуралізму...».

Модерна естетика європейської і російської новелістики знаходить утілення у творчості визначних українських майстрів малої прози рубежу ХІХ – ХХ ст. «Жодна доба, порівняно з попередніми, не була такою багатою на різноманітні таланти прозаїків, як кінець ХІХ – початок ХХ ст., і водночас творча індивідуальність ще ніколи так активно не визначала напрям розвитку літературного процесу».

І. Денисюк, аналізуючи загальні тенденції розвитку української малої прози зламу ХІХ–ХХ ст., зазначив, що «...відбувається дифузія літературних родів та жанрів – лірика затоплює прозу. Драма братається з новелою, оповідання з нарисом чи новелою, а то й із повістю. Толерується крайня «верлібність», фрагментарність прози. Виникають різні форми «новелістичного нарису». Йде безнастанна трансформація жанрів малої прози – взаємопроникнення і їх взаємонакладання, процвітає розмаїтість форм і барв» [22, с. 215]. Дослідник схарактеризував образок як «викристалізований жанр, просторово обмежений фрагмент, сцену, силует однієї постаті чи групи з більш-менш статичною конфігурацією, яку б можна закріпити настроєм одного моменту» [22, с. 228].

У прозовій творчості Лесі Українки наявні різноманітні жанрові форми: за визначенням самої авторки це образок з життя «Така єї доля», образочки «Святий вечір!», легенда «Щастя», спогад «Весняні співи», казка для дітей «Лелія», оповідання «Жаль», «Одинак».

Наявні і нариси «Голосні струни», сілуети «Місто смутку». У літературі початку ХХ ст. нарис є синонімом ескізу, шкіца. І тут не слід плутати нарис белетристичний з публіцистичним. Нарис у кінці ХІХ ст. виступає: 1) у функції документально-публіцистичного твору (загальноприйняте сучасне розуміння цього слова); 2) у значенні ескізу до більшого твору; 3) у значенні ескізної техніки; 4) як фрагмент, сценка, образок в ескізній формі, і ця група превалює над всіма іншими [22, с. 224].

Нарис є одним з різновидів оповідання – малою формою епічної літератури. Він відрізняється від новели відсутністю швидкого і гострого розгортання конфлікту. У ньому немає значної розвиненості описового зображення. Найчастіше у нарисах порушують громадянські та моральні проблеми суспільства. Здебільшого автор виявляє інтерес до певної соціальної чи суспільної ситуації, але при цьому не висловлює емоційного ставлення до подій і думок героїв. Композиція нарисів може бути різноманітною – це окремі епізоди, які розповідають про зустрічі й розмови; опис умов та обставин життя окремих героїв і суспільства в цілому. Специфіку нарису одні дослідники бачать у документалізації (фактографії), інші – в публіцистичній гостроті. Публіцистичність полягає в актуальності проблематики, активній ролі автора в композиції твору, відкритому вираженні його позиції. Що ж до документальності («невигаданості»), то вона у творах письменників ще не стала основою поетики нарису, її «місце» займає науково-популярна інформація.

Звернемося до нарису «Місто смутку», який був написаний Лесею Українкою майже одночасно з драмою «Блакитна троянда» як наслідок перебування в психіатричному санаторії, де працював дядько письменниці О.П.Драгоманов. Зацікавлення Лесі психічною патологією відоме: вона читала твори європейських психіатрів, як-от авторитетний «Підручник психіатрії» віденського психіатра Крафт-Ебінга.

Оповідачка Лесі Українки - гостя в психіатричній лікарні, тому й невимушено, неупереджено спостерігає за мешканцями спеціального лікувального санаторію (хоча поведінка її стосовно пацієнтів психлікарні неоднозначна).

«Місто смутку» (авторська підназва «Силуети») відкриває «наукове питання»: «Де та границя, що відділяє нормальне від ненормального?» Твір розпочинається описом вражень героїні-оповідачки, спричинених перебуванням у «великому закладі для божевільних».

Нюанси почуттів героїні коливаються від страху і жалості до особливої симпатії і, що найголовніше, безконечної цікавості – до всіх, хто належить цій *verkehrte Welt* («світу навиворіт»).

Спостерігаючи різні випадки хвороб, оповідачка жодного разу не вдається до їх аналізу, тим самим ніби вивищуючи свою «нормальну» особу над зразками людської ненормальності. Навпаки, усіх «жителів» цього світу читач сприймає через підкреслено позитивне ставлення до них самої оповідачки. Він не побачить жахливих дегенератів, жалюгідних потвор, котрі навіть зовнішністю мало, нагадують людську істоту. Хворі у сприйнятті героїні Лесі Українки є швидше примарами, ніж реальними людьми, до того ж досить симпатичними.

Героїня твору згадує мешканців санаторію у видіннях-мареннях, які вона бачить уночі в напівсонному стані: «Часто, погасивши електричне світло і лігши на широку софу в докторському кабінеті, що служив мені спальнею, я довго дивилась на смуги місячного світла на помості і на високих білих стінах, і в них мріялись мені фантастичні образи бреду, мені здавалось, що тут само повітря населено галюцінаціями і що вони літають тут, як іскри невидимого багаття, як луна невидимих інструментів. У вікно моє вривались від часу часу дивні гуки, такі виразні серед глибокої ночі, вони лунали таким жахом, таким розпачем, який тільки може поміститись в людських грудях, і так дивно сплітались вони з місячним світлом і моїми примарами» [92, с. 177]. Ситуація дуже нагадує психоаналітичний сеанс із його обов'язковими атрибутами: кабінет психіатра, софа, напівсонний стан пацієнта і – найголовніше – спогади-марення, які є матеріалом для лікаря. Та у творі психіатр-лікар-аналітик як такий відсутній (до виходу в світ першої книги австрійського психоаналітика З.Фройда ще чотири роки), хоча ним може стати читач, якому подаються образи хворих, що створюються через окремі риси-штрихи.

Жодних імен, портретних характеристик чи деталізації сцен зустрічі з хворими у творі нема – безіменне й безтілесне божевілля. Хворі постають

справді як видіння: «молода чорноока дівчина», «уривчастий жіночий голос», «молода поетеса... з чудовими синіми очима, де так ясно блищать і зливаються в один промінь талан і божевілля», «божевільна композиторка», «її величність королева», «танцюриста постать веселого маніяка», «геній християнства» та інші «бліді, невиразні тіні», які «глухо стогнуть, притулившись до стіни або до плеча монашки-сестри милосердя, ридають, кинувшись долі, або сидять мовчазні, нерухомі, обхопивши голову руками в німій і глухій тузі» [92, с. 178]. Усі ці «нічні» образи подані фрагментарно, окремими виразними штрихами і є, так би мовити, «не самостійними», підпорядкованими головній меті – відтворенню атмосфери психіатричної лікарні. Вони викликають в оповідачки співчуття, оскільки живуть уже не на цьому світі: «І здається мені, що я, мов Данте, опинилась nellacittadolente (італ: у місті скорботи)» [92, с. 179]. Митців, яких зустрічає героїня в санаторії, вона свідомо називає божевільними. Саме вони є чи не найбільшими заручниками суспільства як основного генератора заборон.

Митець, що за своєю суттю не мав би знати обмежень у творчості, та, власне, і в особистому житті, зустрічається з ними на кожному кроці. Митець, переступаючи різні табу, тут же лякається свого вчинку, і як наслідок – почуття провини й «зіпсовані нерви».

Тема «митець і божевілля» на 1896 рік не була новою ані в літературі, ані в наукових дослідженнях, ані філософських рефлексіях. «Місто смутку» розробляє досить поширений у тогочасній літературі мотив: героїня Лесі Українки м'яко, але настійливо підкреслює «інакшість» світу божевільні, цього «світу навпаки». Та існує один образ, «силует», який приходить до оповідачки не вночі, як інші, а вдень, «коли сонце так ясно світить, коли люди говорять так голосно, коли все здається таким виразним і нормальним» [92, с. 178]. Саме він і порушує ту межу між героїнею та мешканцями «міста смутку», яка, здавалось, уже чітко встановлена, – з'являється новий авторський акцент у трактуванні добре відомої проблеми божевілля, психічної норми й патології.

Незначна кількість творів Лесі Українки – виключно «чиста» імпресіоністська проза. Частіше в прозових текстах імпресіонізм на формальному рівні органічно поєднується із символізмом. Яскравим зразком такого поєднання є оповідання «Місто смутку (Силуети)».

Не зважаючи на автобіографічні витoki твору, «Місто смутку» далеке від документалізму й реалізму. В оповіданні немає традиційно реалістичного антуражу та цілісних соціально-психологічних характерів, але навпаки – фрагменти реалій лікарні для душевно хворих та образи божевільних виникають у свідомості героїні-оповідачки як нечіткі спогади. Серед усіх мешканців «світу навиворіт» вона зупиняє увагу переважно на одному героєві – на безіменному «професорові нової психіатрії». При цьому не описує зовнішності героя, не робить екскурсу в його минуле, не намагається мотивувати його вчинки, а подає лише силует «професора» – зазначає, що в нього «несміливий голос» та гарні манери (подякував героїні-оповідачці за те, що подала йому шапку, попросив дозволу сісти біля неї), називає елементи одягу (сюртук і шапка) тощо. «Професор нової психіатрії» – типовий символістський герой-персонаж. Він перебуває на межі двох світів – свідомого і несвідомого / реального й ірреального. Саме він змушує задуматися над епіграфом, що його взяла Леся Українка до «Міста смутку»: «Де та границя, що відділяє нормальне від ненормального?».

Символістську природу мають не лише конфлікт, проблематика та образи героїв-персонажів оповідання «Місто смутку». Символістсько-імпресіоністичні й композиція та наративна основа оповідання: відсутність традиційного сюжету, безподієвість, чергування спокійної ліричної оповіді з динамічними діалогами, фрагментарність, насичення твору специфічною лікарською термінологією, різноманітними цитатами, алюзіями та ремінісценціями, завдяки яким оповідання спрямовано у філософську площину, тощо. За спостереженням Л. Кулінської, твір за зовнішньою структурою та специфікою образотворення нагадує фрагменти з живописного полотна.

Переважна більшість прозових творів Лесі Українки в стильовому плані символістські та символістсько-імпресіоністські. Це закономірно, адже письменниця за типом світосприйняття, художнім методом та ідіостилем була символісткою: від неоромантизму до символізму вона еволюціонувала в ліриці, також наскрізь символістською є її драматургія. Радянські літературознавці й нерідко сучасні лесезнавці вводили ці твори в контекст реалізму чи неоромантизму.

Більшість прозових творів Лесі Українки в стильовому плані символістські, символістсько-імпресіоністські. Це закономірно, адже письменниця за типом світосприйняття, художнім методом та ідіостилем була символістом: від неоромантизму до символізму вона еволюціонувала в ліриці, наскрізь символістською є її драматургія (детальніше про стильові доміанти Лесі Українки див. дослідження М. Моклиці). До речі, радянські літературознавці й нерідко сучасні лесезнавці вводили ці твори в контекст реалізму чи неоромантизму.

Леся Українка тонко відчувала глибинну суть процесів, які вирували в Європі кінця XIX - початку XX ст. на світоглядно-психологічному, естетико-філософському, культурно-історичному, мистецько-літературному рівнях, знаменуючи зміну культурних епох – реалізму й модернізму, та глобальний – перехід від класичної до модерної мистецької парадигми. Про це свідчить як її літературно-критична й публіцистична спадщина, так і художня творчість - не лише введені в контекст модерних віянь ліричні й драматичні твори, а й прозові.

Однак попри презентативну кількість праць із вивчення белетристики Лесі Українки на різних етапах літературознавчого дискурсу, дотепер поширена думка про домінування реалістичної та неоромантичної стильових стихій в епосі української письменниці; лише окремі твори сучасні дослідники вписують у модерний контекст, переважно в контекст імпресіонізму, рідше - символізму. Водночас навіть пострадянське прочитання не зняло з прози Лесі Українки ярлика так званої

«меншовартості», «другосортності», порівняно з її лірикою й драматургією та кращими зразками європейської прози межі XIX-XX ст [21, с.147].

Серед прози Лесі Українки є також чудовий зразок експресіоністського письма - оповідання «Примара» (1905). Воно типологічно близьке до повісті «Червоний сміх» (1904-1905) Л. Андрєєва. Показово, що сучасники письменниці та дослідники часів СРСР появу обох творів прив'язували до російсько-японської війни, відповідно образи змія-полоза Лесі Українки й Червоного сміху Л. Андрєєва прочитували як алегоричне втілення масштабності й насильницької суті цієї війни та воєн загалом. Наприклад, Л. Кулінська зробила висновок, що в «Примарі» «поетеса розглядає... загарбницькі війни взагалі як безглузді кровопролитні бійні».

У «Примарі» експресіонізм проявляється не лише на рівні проблематики, а й у поетикально-стильовому плані. Тест насичений гіперболічними образами та градаційними пасажами: «Я бачу їх, як вони йдуть, здалека, з правіку, йдуть без упину і без кінця, довгою зграєю. Початок тої зграї згубився вдалині, кінця не видно у тьмі, аж непевність бере, чи є той кінець і початок, чи се не коло величезне, безвихідне кружить перед очима моїми, кружить, кружить, і нема йому впину»; риторичними запитаннями, яскраво вираженими емоційними інтонаціями: «Чи, може, оцей змії-полоз був споконвіку безголовий, і сліпий, і страшний у своїй сліпоті безнадійний, як сам хаос? Хто може спинити його? Хто визволить видющих людей з тіла сліпої потвори?..»; контрастами, повторами: «Стати не можна, треба йти, йти, йти»; кричущою ритмічністю, звуковими дисонансами тощо.

Звісно, Леся Українка не була експресіоністом за ідіостилем / художнім методом (так само, як і неореалістом). Однак очевидно, що експресіонізм її цікавив і вабив; показова в цьому аспекті хоч би її підтримка експресіоністки О. Кобилянської. Леся Українка, немов тримаючи руку на пульсі новітніх мистецьких тенденцій, глибоко відчувала найтонші текстуальні матерії й успішно вправлялася навіть у «чужому», не органічному їй стилі. Причому робила це на рівні кращих зразків експресіоністської прози.

Отже, можна зробити висновки, що епічні твори Лесі Українки вписуються в контекст стильових тенденцій епохи модернізму. Серед її прози - яскраві зразки модерної неореалістичної прози (повісті «Жаль», «Приязнь», оповідання «Одинак») та власне модерністські твори - імпресіоністське оповідання «Лист у далечінь», символістсько- імпресіоністські «Місто смутку», «Голосні струни», «Сліпець», екс-пресіоністське оповідання «Примара».

Будучи символістом за типом світовідчуття, творчості, ідіостилом, художнім методом, Леся Українка стала автором майстерних не лише символістських й імпресіоністських прозових творів, а й неореалістичних та експресіоністських. Цей факт вносить додаткові акценти в проблему еволюції авторського ідіостилю та дає підставу говорити про прозу Лесі Українки як своєрідну стильову лабораторію: письменниця любила експериментувати з різними стилями, і всі експерименти їй вдавалися [21, с.164].

Лесі Українці імпонував не фактографічний реалізм XIX ст. і не натуралізм, а психологічно-ліричний реалізм І. Тургенєва та філософський реалізм Ф. Достоевського, який створив плацдарм для некласичного реалізму, закоріненого у «філософію життя», - власне неореалізму як модерної стильової тенденції XX ст. Невипадково в згадуваному вище листі до Драгоманових Леся Українка із захопленням відгукувалася про іншого російського реаліста, світоглядно далекого від позитивізму - І. Тургенєва. Показовим є і той факт, що повне зібрання творів І. Тургенєва Олена Пчілка подарувала Лесі Українці в день народження 1888 р. Згодом Леся писала: «Читаю знов усе, дещо уперше читаю, дещо вдруге. Ліля наша теж гризе його, і я тому рада, бо вона багато глупості читає, а Тургенєв, може, її відіб'є від того» [22, с. 70].

У статті «Нові перспективи і старі тіні («Нова жінка» західноєвропейської белетристики)» Леся Українка відзначила оригінальність стилю «некласичних» реалістів – тих самих І. Тургенєва та Ф. Достоевського,

зробила висновок про яскравість образів жінок у творах російських письменників: «Образи російських жінок Тургенєва і Достоевського змусили своєю «загадковістю» мріяти навіть Бурже!».

Показовою є й рецепція Лесею Українкою пізніх творів І. Нечуй-Левицького. Так, у листі до О. Кобилянської від 26 грудня 1900 р. вона писала: «Вертаю до літератури... і не знаю, чи до речі тут казати про «декадентську» повість Левицького, бо то, властиво, не література. Дивно, як то тепер дехто думає, що тільки треба написати «по- декадентському», то вже се дає право які хочеш дурниці писати. Ліпше б дав собі спокій Левицький з «новими напрямками» чи там з сатирами на них, бо то зовсім не його діло, досить на нього глянути, щоб зважити, що йому вже до «модерни» ліпше ні с'як ні так не братися» [т. 11, с. 200].

І. Нечуй-Левицький світоглядно прив'язаний до матеріалістично-позитивістичної епохи, тому формалістичні й неорганічні у своїй основі його спроби «адаптувати» реалізм до новітньої культурної парадигми викликали критику Лесі Українки. Натомість органічно трансформований реалізм був нею поцінований на літературно-критичному рівні, осмислений у теоретичному аспекті та втілений на практиці в низці прозових творів, найяскравіші серед яких «Жаль», «Одинак», «Приязнь».

Повість «Жаль» (1894) є показовою у плані відриву авторки від класичного реалізму. Згідно з традиціями ХІХ ст. письменниця кладе в основу твору соціально-психологічний конфлікт, лінійно розгортає події, подає статичні характеристики героїв, дбає про життєву достовірність і панорамність зображення, темпорально-локальну точність тощо. Водночас відчувається прагнення письменниці вийти за межі естетичної традиції минулого століття. Своєрідна боротьба між класичними й модерними тенденціями особливо яскраво проявляється в образі головної героїні - панни Софії Турковської. Власне Леся Українка показує внутрішній світ Софії, звертаючись до традиційних прийомів та експериментуючи з новітніми способами розкриття психології героя.

Леся Українка презентує тривалий період із життя головної героїні, де ідеться про досягнення повноліття, одруження та життя з князем, розорення й смерть чоловіка, перебування в батьків на селі, повернення до міста в ролі баронесиної компаньйонки, розчарування в усьому та вбивство господині. Читач має змогу сформуванати повне уявлення про Софію як особистість, оскільки стежить за розвитком її характеру впродовж усього сюжету, бачить її в численних життєвих ситуаціях. Однак у центрі уваги опиняються переважно події, а душевне сум'яття залишається на задньому плані, його навіть бракує, особливо в перших частинах твору, коли дівчина виходить заміж за князя (одруження без емоцій?), коли подружжя вирушає у весільну подорож, коли минають перші тижні сімейного життя. Відсутність характерного для класичного реалізму «зовнішнього психологізму» лише на перший погляд видається недоречністю чи проявом учнівства Лесі Українки (пам'ятаємо, це її перше велике епічне полотно - повість). Насправді цей спосіб показу героїні розкриває її характер (замкнутість, холодність, інтровертність) та виявляє світоглядну дитинність (Софія не має власних думок; вона звикла діяти так, як прийнято в її оточенні, як хочуть її батьки).

У повісті «Жаль» знаходять вияв й інші модерні риси малої прози. Серед них - особлива форма нарації: у канву твору органічно вписуються листи, спогади та роздуми героїні, помітна тенденція до драматизації й дискретного зображення. Крім того, відсутня відверто заявлена авторська позиція, нема маркувальних акцентів, а фінал, незважаючи на наявність на сюжетному рівні розв'язки, залишається відкритим.

Отже, у повісті «Жаль» заходять у суперечність різні естетичні системи - традиційний реалізм ХІХ ст. і модерні тенденції. Це згрупування стилів не заважає виробленню й усталенню власне нео-реалістичної естетики в пізніших творах письменниці - оповіданні «Одинак» (1894) та повісті «Приязнь» (1905). В обох творах Леся Українка звертається до традиційних народницьких тем - теми ре-крутки в оповіданні «Одинак» та теми села в

«Приязні». Однак її цікавить не соціальний аспект порушених проблем, а психологічний, а то й філософський.

Так, в оповіданні «Одинак» Леся Українка розкриває психологію майбутнього рекрута - Іванишиного сина-одинака Корнія. При цьому вона підкреслює його моральні чесноти: безкомпромісність, прямолінійність, незламність, гордість, мужність, - роблячи героя знаковою фігурою, утіленням архетипу українського лицаря-козака. Водночас авторка акцентує на інакшості героя - він сторонній і в лоні сім'ї, і серед однолітків та й загалом односельчан. Відчуття його відчуження посилює екзистенційна у своїй основі ситуація - призов. Набір до війська не лише подієва основа твору, а й модель межового стану людини на грані Свого й Чужого світів. Власне в «Одинакові» Леся Українка крізь призму Корнія досліджує психологію людини в екзистенційно межових координатах, надзвичайно близьких їй самій. Цим проектує проблематику твору у філософську площину. Видається, саме через це авторка в процесі написання оповідання відійшла від наміченого плану [т. 7, с. 297] - не показала Корнія на службі, залишила фінал відкритим. Корній цілком уписується в контекст обґрунтованої Лесею Українкою концепції «новоромантичного» героя.

У повісті «Приязнь» Леся Українка йде всупереч традиціям української літератури й розкриває до найменших психологічних нюансів внутрішній світ панянки Юзі, а не її подруги - селянки Дарки, акцентуючи на психологічній проблемі формування особистості. Неореалістична повість «Приязнь», написана паралельно з якісно інакшими в контексті стилю творами Лесі Українки, доводить, що авторське зацікавлення реалістичною естетикою не можна звести до рівня віяння епохи, впливу потужної доби реалізму на ранній модернізм. Адже, на відміну від багатьох зарубіжних та українських авторів, які, пройшовши ранню фазу написання неореалістичних текстів, еволюціонували до модернізму, Леся Українка в прозі впродовж усього творчого шляху пунктирно зверталася до неореалізму, немов перевіряючи можливості реалістичної естетики в новітніх мистецьких

координатах. Її неореалістичні твори майстерно виписані й близькі новелістиці Гі де Мопассана, оповіданням А. Чехова, раннім зразкам малої прози Л. Андрєєва, Є. Замятіна, Т. Манна та інших.

Ранні прозові твори Лесі Українки: «Така її доля» (1889), «Святий вечір!» (1889), «Весняні співи» (1892), сучасники письменниці та літературознавці розглядали в контексті «учнівського реалізму», підходячи до їх аналізу з мірками класичного реалізму XIX ст. Наприклад, Б. Якубський про оповідання «Така її доля» зробив наступний висновок: «Отже, маємо тут звичайне побутове оповідання в народницькому дусі, оповідання, що під ним міг би стояти й підпис Грінченка» [100, с. 167]

Т. Третяченко зазначила, що в ранніх творах Леся Українка «збивається на старі художні форми» Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Б. Грінченка, Олени Пчілки. Відсутність розгорнутої фабули, фрагментарність оповіді, композиційні експерименти, силуетність образів героїв-персонажів, відкритість фіналу трактувалися ними як змістово-стильові недоліки творів, прояв учнівства [91, с. 48].

Такі ж оцінки ранньої прози (із незначними варіаціями) зафіксовано в сучасних літературознавчих працях. Вони добре накладаються на розв'язання проблеми еволюції ідіостилю письменниці, ніби пройшовши фазу учнівського реалізму, Леся-прозаїк еволюціонувала до класичного реалізму, а згодом і до неоромантизму (імпресіонізму, символізму). Насправді ж, як питання еволюції авторського ідіостилю, так і питання стильової специфіки її ранніх творів далекі від такого однозначного вирішення (про що свідчать і проаналізовані вище неореалістичні твори письменниці).

Леся Українка, Закорінена на світоглядному рівні в новітню антиматеріалістичну «філософію життя», інтуїтивно відчувала вичерпність, обмеженість класичного реалістичного мистецтва, ґрунтованого на соціально й психологічно детермінованих конфліктах та колізіях, образах, фіналах тощо. Тому навіть у ранній прозовій творчості, звертаючись до традиційних для української реалістичної літератури тем, вона осмислювала й оформляла

їх по-новому, подаючи лише фрагменти з життя героїв-персонажів, не розставляючи ідейних акцентів у текстах, експериментуючи на наративному рівні тощо. Відчуваючи новий «дух епохи», Леся вже в ранній прозі («Така її доля», «Святий вечір», «Весняні співи») звернулася до жанрово-стильових форм, характерних для імпресіонізму, який поступово входив на різних мистецьких рівнях у європейську культуру.

Типово імпресіоністським є оповідання-мініатюра, написане німецькою мовою в 1898 р. «Ein Brief ins Weite» («Лист у далечінь»). У ньому Леся Українка повністю відходить від народницької тематики й стилістики. Це ліричний спогад-лист героїні про коротке знайомство з чоловіком-адресатом та почуття, викликані розлукою з ним. Імпресіоністичність розкривається на рівнях специфіки сюжету (де майже безподієва сюжетна композиція), оповідної манери (настроєвий характер передачі вражень, фрагментарність, уривчастість) та образотворення (відсутність характерів; розмите зображення чоловіка, наявність лише штрихів до портрета - згадки про голос, погляд: «Ваша постать рухається тепер перед моїми заплющеними очима у далекій перспективі... так, як видно через театральний бінокль, тільки коли обернути його навпаки», жанрової своєрідності (форма листа-спогаду) тощо. Оповідання «Ein Brief ins Weite» у стильовому плані типологічно близьке до яскраво імпресіоністського роману «Пан» К. Гамсуна, імпресіоністських оповідань Гі де Мопассана, І. Буніна та ін.

Серед прози Лесі Українки має місце чудовий зразок експресіоністського письма – це оповідання «Примара» (1905). Воно типологічно близьке до повісті Л. Андрєєва «Червоний сміх» (1904-1905). Знаково, що сучасники письменниці та дослідники радянських часів появу обох творів прив'язували до російсько-японської війни, відповідно образи змія-полоза Лесі Українки й «Червоного сміху» Л. Андрєєва прочитували як алегоричне втілення масштабності й насильницької суті цієї війни та всіх воєн загалом. Л. Кулінська зробила висновок, що у «Примарі» «поетеса розглядає... загарбницькі війни взагалі як безглузді кровопролитні бійні».

У «Примарі» експресіонізм проявляється не лише на рівні проблематики, але й у поетико-стильовому плані. Текст насичений гіперболічними образами та градаційними пасажами: «Я бачу їх, як вони йдуть, здалека, з правіку, йдуть без упину і без кінця, довгою зграєю. Початок тої зграї згубився вдалині, кінця не видно у тьмі, аж непевність бере, чи є той кінець і початок, чи се не коло величезне, безвихідне кружить перед очима моїми, кружить, кружить, і нема йому впину» [59, т. 7, с. 201]; риторичними запитаннями, яскраво вираженими емоційними інтонаціями: «Чи, може, оцей змії-полоз був споконвіку безголовий, і сліпий, і страшний у своїй сліпоті безнадійний, як сам хаос? Хто може спинити його? Хто визволить видющих людей з тіла сліпої потвори?..» [59, т. 7, с. 203]; контрастами, повторами: «Стати не можна, треба йти, йти, йти» [59, т. 7, с. 202]; кричущою ритмічністю, звуковими дисонансами тощо.

Леся Українка, звісно, не була експресіоністом за ідіостилом або художнім методом, так саме, як і неореалістом. Однак очевидно, що експресіонізм її цікавив і вабив. Показовою в цьому аспекті є хоч би та ж її підтримка експресіоністки О. Кобилянської. Леся Українка, ніби тримаючи руку на пульсі новітніх мистецьких тенденцій, глибоко відчувала найтонші текстуальні матерії й успішно вправлялася навіть у «чужому», не органічному їй стилі. Причому вона це робила на рівні кращих зразків експресіоністської прози.

Будучи символістом за типом світосприйняття, творчості, ідіостилом, художнім методом, Леся Українка стала автором майстерних не лише символістських і імпресіоністських прозових творів, а й неореалістичних та експресіоністських оповідань. Цей факт вносить додаткові акценти в проблему Лесеної еволюції авторського ідіостилю та дає підстави говорити про прозу Лесі Українки як своєрідну стильову «лабораторію», оскільки письменниця любила експериментувати з різними стилями, і всі експерименти їй успішно вдавалися.

Причина розчарованості і непристосованості до життя багатьох молодих українських інтелегентів, вважала Леся Українка, полягає у підміні цінностей духовних цінностями матеріальними, у відсутності високої внутрішньої культури, у втраті чи деформації морально-етичного ідеалу. Сама ж поетеса увійшла у вітчизняну та європейську літературу не тільки як творець нової суспільної ідеї, але й нового громадсько-етичного ідеалу, нового поняття прекрасного. Звеличуючи боротьбу за кращу долю, оспівуючи подвиг і самозречення заради інших, показуючи їх благородний вплив на людину, Леся Українка постійно підкреслювала також важливу роль художньої літератури у формуванні найкращих рис людського характеру. «Наші слова стають нашими ділами», - зазначала поетеса.

Леся Українка сама бачила деякі недоліки свого прозового твору, та виправити їх уже не мала можливості. Вона часто любила повторювати вислів французького письменника Віктора Гюґо: «Виправляти художній твір потрібно лише своїм наступним твором». І дійсно, кожний наступний твір доньки Прометея збагачував духовну скарбницю українського народу, активно сприяв росту авторитету української літератури серед європейської та світової культури.

Отже, можна зробити висновки, що епічні твори Лесі Українки вписуються в контекст стильових тенденцій епохи модернізму в культурі. Серед її прози ми бачимо яскраві зразки модерної неореалістичної прози (повісті «Жаль», «Приязнь», оповідання «Одинак») та власне модерністські твори - імпресіоністське оповідання «Лист у далечінь», символістсько-імпресіоністські «Місто смутку», «Голосні струни», «Сліпець», експресіоністське оповідання «Примара».

§ 2.2 Особливості ідіостилю письменниці

Леся Українка належала до високорозвинених і надзвичайно сильних мовних особистостей, які впливали на розвиток української літератури та мови як свого часу, так і на їх подальшу перспективу. Письменниця брала активну участь в українському мовно-літературному процесі кінця XIX – початку XX ст.

Вплив Лесі Українки на український мовно-літературний процес кінця XIX – поч. XX ст. здійснювався у двох напрямках: власною літературною мовотворчістю поетеси і її національно-визвольною та соціолінгвістичною позицією. Остання виявлялася в думках і висловлюваннях Лесі Українки про становище і стан української мови та в її усвідомлених мовних вчинках. Не зважаючи на те, що письменниця знала більше десяти мов, уся її художня творчість, листи, переклади, статті, відгуки та рецензії написані саме українською мовою.

Позицією Лесі Українки є передусім міркування про роль мови в житті українського народу, у розвитку національної культури, у суспільно-громадському русі, зокрема про роль художнього слова і митця-«співця».

До мовних вчинків Лесі Українки, що засвідчують національну позицію, слід віднести її гострий осуд політики російського царизму стосовно української мови і рішучий протест проти заборон друкованого українського слова, домагання шкільної освіти українською мовою, участь у національно-культурній просвітницькій роботі. Вшановуючи пам'ять Тараса Шевченка 26 лютого 1905 року, члени київської «Просвіти» надіслали в міністерство народної освіти Росії своє клопотання за підписом 500 осіб і записку «Нужды украинской школы» з вимогою дозволити українцям навчати дітей у школах рідною мовою. Це сколихнуло Росію: на підтримку цієї акції 2 роки надходило тисячі листів, але питання не вирішувалося. У 1907 році від київської «Просвіти» міністру народної освіти Росії знову надіслано клопотання, яке поруч із Павлом Житецьким, Миколою Лисенком, Оленою Пчілкою підписала «дворянка Лариса Косач» – Леся Українка. У ньому

сміливо звучала категорична вимога: «необхідно дати українському народу можливість учитися рідною мовою» [59, Т.12, с. 529].

Поняття ідіостиль давно використовується в лінгвістиці, хоча й має певні уточнення у визначенні, що є предметом дискусій у сучасній мовознавчій науці. Нами обрано таку тему, бо мовна особистість Лесі Українки така ж цікава й неординарна для вивчення як і художня творчість. З огляду на те, що проза недостатньо вивчена науковцями, ми звертаємося до визначення тропів у листуванні. Ті тропи, які вживає Леся Українка в текстах своїх листів, продиктовані свідомим вибором, прагненням викликати в читача певні емоції та роздуми.

В епістолярії Лесі Українки знаходимо численні порівняння, в основі яких лежить логічна операція виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою.

Порівняння в епістолярії Лесі Українки найчастіше виражені в формі порівняльного звороту. Наприклад, «Високі мури та товсті, грубі, що аж хати в їх видовбані, мов келійки, башти круглі, тяжкої архітектури, в баштах льохи та темниці з ґратами залізними (певно, колись там козаки наші сиділи), тепер там дике зілля та квітки ростуть, мама казала: «Десь ото з наших козаків все те повиростало» [57, Т. 10, с. 22]. Яюсь ти ніколи настояще не пишеш про свої діла, а так яюсь все тії слова нижеш, мов перли, мовляла Шура [7; 34]. А надо мною муза стоїть, як стовп, німа [57, Т. 10, с. 54]. «Напишіть, будьте ласка ви, другий такий самий», – скажу я, як один галицький кореспондент [57, Т. 10, с. 175]. Поздравляю Вас з празником, бажаю Вам здоров'я і всього найкращого, щоб нам з Вами знов провести літо так, як сей рік, – б весело та щасливо» [57, Т. 10, с. 198]. Ну, та буде вже про ті гроші, я вже, справді, наче який одесит, розписалась про них [57, Т. 10, с. 204]. Отримала я Вашого листа вчора і хотіла в той же день відповісти, але не було можливості, бо в голові шуміло, як у тому вулику [57, Т. 10, с. 217]. Мені тут всі дуже раді і панькаються зо мною, як з лялькою. [57, Т. 10, с. 238]. Поток тут дуже славний, він шумить у мене під вікном день і ніч, наче

велика ріка. [57, Т. 10, с. 243]. Хотіла б я Вам написати довгого листа, багато про що маю з Вами поговорити, але ж у нас така скажена спека знову, що аж думки в голові розтають, зовсім як ота свічка, що ми сьогодні положили на сонці, а вона й розтала, як сніг [57, Т. 10, с. 250]. Дивує мене Людя, їй-богу, я не можу зрозуміти, такої психології, щоб вибирати чоловіка собі так, як шапку або черевики [57, Т. 10, с. 174]. Просто спішу, як чорт [57, Т. 10, с. 174]. «Впрочім, мені чогось сі дні, як тому беранжерівському *petit homme tout habille de gris*, все смішним здається, навіть те, що в моїй хаті дихання парує, мов фіміам «на алтарі величної богині», – може, сьому винен кримський портвейн – не знаю!» [57, Т. 11, с. 10]. Сьогодні я ходила дивитись на море у великий вітер, воно було гарне і зелене зовсім, як трава [57, Т. 11, с. 50]. Певне, в Ялті я одвикла від товариства, бо тепер, як тільки піду увечері в гості, де буде більше ніж дві людини, то вже, вернувшись, не можу спати до 3-ї год[ини] ночі, а другого дня тиняюсь, як мокра курка, аж самій із себе смішно [57, Т. 11, с. 68]. Як тільки жильці отелю полягають спати, починається поправка і прочистка водопроводів, елеваторів і т. і., наче якісь карлики, духи підземні, провадять таємну роботу [57, Т. 11, с. 88]. Смішно теж, як багато людей на велосипедах їздять, зовсім, як ті павуки, що скачуть по болоті [57, Т. 11, с. 109]. Іще скажу тобі чудну штуку, як з мене гіпсову мірку здіймали: намазали ногу жиром, а потім наложили гіпс так товсто, як тісто на буженину, а як трохи підсохло, розрізали вздовж і зняли обережно, щоб не розломилось [57, Т. 11, с. 109]. Сей апарат неприємна машина, наполовину шкуратяна, наполовину стальова, доволі важка і незграбна, а вже що гаряче в ній, то цур йому, наче в кожусі! [57, Т. 11, с. 123]. Ся практична метеорологія хутко стане зовсім моєю манією, та я й сама, як той барометр, то падаю, то здіймаюсь духом відповідно станів погоди [57, Т. 11, с. 310]. Мандарини вже і в нас вирости в садку, зовсім маленькі деревця, в аршин, а вже є мандаринки – дуже гарненькі деревця, мов цяцьки [57, Т. 11, с. 318].

Окрім порівняльних конструкцій, Леся Українка у своїх листах до родичів використовує епітети.

Епітети вжиті з різною метою:

1. Виразити гнітючий («моя муза нетенденційна та вбога» [57, Т.10, с. 64], «лежання у липких кайданах» [57, Т.10, с. 59], «в лихім гуморі муза» [57, Т.10, с. 54], «важкий хрест» [57, Т.10, с. 404], «п'яний настрій, все-таки далеко не врівноважений» [57, Т.11, с. 49], «моєї злої волі» [57, Т.11, с. 67] або піднесений стан своєї душі («летючий і мчаший настрій» [57, Т.10, с. 172]).

2. Описати якість відразливе, неприємне явище або предмет («страшна будова» [57, Т.10, с. 27], «бридкі жарти» [57, Т.10, с. 33], «страшенна спекота» [57, Т.10, с. 31], «сумна пригода» [57, Т.10, с. 190], «таких вразливих речей» [57, Т.10, с. 193], «ся погана зима» [57, Т.10, с. 214], «а то ж чиста біда з тими листами» [57, Т.10, с. 233], «колосальна пакость» [57, Т.10, с. 403]; «Монолог, я сама бачу, страх довгий» [57, Т.11, с. 16], «загородні митарства» [57, Т.11, с. 51], «се поза не поетична і не літератська» [57, Т.11, с. 100], «глупуватий роман Bourget» [57, Т.11, с. 100], «я не вірю, щоб то були образи раннього сонця, вони всі злорадні, таємні і страшні» [57, Т.11, с. 123], «хату має неприємну» [57, Т.11, с. 297], «страшне слово» [57, Т.11, с. 351], «початок безповоротного загострення» [57, Т.12, с. 197], «насуплене небо» [57, Т.12, с. 203], «гостріших криз» [57, Т.12, с. 410].

3. Звеличити красу якогось явища, піднести його значення («море тихе і красиве», «музи співодайні» [57, Т.10, с. 58], «спасенної душі» [57, Т.10, с. 60], «чистий рай» [57, Т.10, с. 35], «возвишенні речі» [57, Т.10, с. 177], «сподівана надія» [57, Т.10, с. 190], «лагідніший лист» [57, Т.10, с. 197], «тверда річ болгарщина!» [57, Т.10, с. 233], «веселого сонця і моря» [57, Т.10, с. 403], «під гарячим враженням твого листа» [57, Т.11, с. 19], «Сьогодні просто олімпійська погода» [57, Т.11, с. 107], «дорослого» і щирого листа» [57, Т.11, с. 327], «урочисте слово перед лицем вічного моря»

[57, Т.11, с. 331], тут і погода добра (рівна і м'яка, і трошки морозна) [57, Т.12, с. 186].

4. Охарактеризувати людину, її настрій та ставлення до якогось явища або події («легіон демонів упертості» [57, Т.10, с. 35], «математична вдача» [57, Т.10, с. 28], «слово ж її тепле» [57, Т.10, с. 60], «я зовсім не такої сонної натури» [57, Т.10, с. 173], «своїм оптимістичним сміхом» [57, Т.10, с. 177], «от уже непрошене усердіє!» [57, Т.10, с. 178], «Що я лиха, злопам'ятна дівчина з кришталеvim серцем у грудях»? [57, Т.10, с. 184], «і патріотичної поблажливості у нього нема» [57, Т.10, с. 185], «він молодий і хвірткий» [57, Т.10, с. 194], «пришелепуватий панич з молодих українофілів» [57, Т.10, с. 235], «моя лісова душа» [57, Т.10, с. 243], «усміхнутеє чорненьке хлоп'я» [57, Т.11, с. 12], «дикі ідеї про тебе» [57, Т.11, с. 21], «Ви не в опозиції проти моїх хірургічних замірів» [57, Т.11, с. 85], «я буду настоящий божок на трьох ніжках» [57, Т.11, с. 109], «наші добродії людськості» [57, Т.11, с. 117], «При її малоекспансивній і, треба сказати, не дуже альтруїстичній натурі» [57, Т.11, с. 328], «Путя взагалі чималий страхополох» [57, Т.11, с. 332], «Біднії ви утята» [57, Т.12, с. 189], «у нього зо мною холодніші відносини» [9; 411], («моє невсипуще, справді нелюдське писання» [57, Т.11, с. 153].

Різнобарв'я мовотворчості листів Лесі Українки представлено також метонімією – «різновидом тропа, близького до метафори, в якому переноситься значення слів з певних явищ та предметів на ін. за суміжністю». Письменниця використовує цей художній засіб у тканині листів задля того, щоб висвітлити найважливіше слово, сфокусувати на ньому увагу. Наприклад, «Тепера буду мучить Альфреда де Мюссе» [57, Т.10, с. 56], «Гейне мій завтра поїде вже до друку» [57, Т.10, с. 65], «бігати по Києву» [57, Т.10, с. 177], «Ох, коли-то я читатиму Шекспіра в оригіналі?» [57, Т.10, с. 183], «ще двоє людей береться перекладати Гюго» [57, Т.10, с. 187], «поглинути за два роки усі греки і латини» [57, Т.10, с. 261], «читать італьянщину» [57, Т.11, с. 139].

За допомогою вживання в листах персоніфікації – надання об'єктам і явищам природи людських властивостей – авторка характеризує втрату творчої наснаги («прив'язана за ногу фантазія моя» [57, Т.10, с. 54]), описує велич українських земель («ліси наші гомонять» [57, Т.10, с. 35]).

Антитеза – художньо увиразнене протиставлення життєвих явищ, думок, ознак, понять, почуттів – ужита в епістолярії Л.Українки для більшої переконливості та підсилення вражень від сказаного. Наприклад, «у хаті рожеве світло, а в серці провесна» [57, Т.10, с. 187], «ліричний поет з нього був би добрий, а до політики не та голова» [57, Т.10, с. 235], «товариш і досі ще сидить, а по городі і досі ганяють «летучие отряды» [57, Т.10, с. 360].

У листі до Михайла Косача Леся Українка вдається до епіфори. Наприклад, «Чистісінько, бо до того я таки й ошукана з трьох сторін: ошукала мене Гретхен – не шле мені жадних перекладів, ошукав мене Зюня – не шле мені жадних перекладів, ошукав мене пан Максим – не шле мені жадних перекладів!» [57, Т.10, с. 60]. Епіфора вжита з метою виразити той жаль та ту образу, які накопичились у душі поетеси через недотримання товаришами їхніх обіцянок.

Серед розмаїття тропів у листах Лесі Українки знаходимо й гіперболу (образне перебільшення): «Пані Броніслава навезла з собою багато речей, і в хаті повстав такий хаос, який був до початку світу, хоч, по-моєму, і можна було б усе повстановлювати так, що не було б дуже тісно, але пані не сподобалось так, і вона вибралась собі [57, Т.10, с. 21]. Вона вжита в одному з листів до Ольги Косач з метою показати ставлення Лесі Українки до пані Броніслави, яка приїхала до неї в гості у 1889 році.

У деяких листах Леся Українка навмисно вживає тавтологію – «спеціальне або непередбачене повторення тих самих, спільнокореневих або близьких за значенням слів». Такий троп затримує увагу на сказаному та увиразнює його: «Коли ви там зберетесь, то там судіть-рядіть, для нашого видання обложку встановіть [57, Т.10, с. 57], «Уліти мої остатнього часу льотом летіли» [57, Т.10, с. 185], «найрідніший рідний край для мене —

Волинь» [57, Т.11, с. 33], «може, справді скінчиться оцей «безконечник» [8; 80], «хата має вид не клінічеський, а просто хатній [57, Т.11, с. 90].

Отже, епістолярна спадщина видатної української поетеси Лесі Українки насичена тропами, які, головним чином, сприяють підсиленню враження на адресата.

Загалом увесь творчий доробок Лесі Українки, який складала численні поетичні, прозові та драматичні твори, публіцистичні та літературно-критичні статті, переклади, фольклорні записи, навчальний посібник, бібліографічні праці, – це вагомий внесок не тільки в тогочасний, а й в сучасний мовно-літературний процес.

§ 2.3 Творчість для дітей Лесі Українки: жанрово-стильові особливості

Просвітницька діяльність поетеси не була обмеженою тільки публіцистичними статтями та політичними виступами. Не менш гостро з вуст Лесі Українки поставало питання: що читати українським дітям та й усьому народу, які книги, яких авторів, яка якість їхньої мови. І вона писала на цю суспільну освітню потребу за власним замовленням твори різних жанрів для дітей.

У великій родині батьків Лесі Українки існувала давня традиція дружніх та доброзичливих стосунків з простим людом, особливо з селянством, в оточенні якого проживали найбільше часу. Мати Лесі Українки – Ольга Петрівна прищеплювала дітям любов до рідного слова, шану до книжки, розвивала нахил до творчості.

Діти брали участь у родинних літературних вечорах, займалися фольклористикою, їздили з матір'ю збирати обрядові пісні. Найбільше Леся Українка згадувала з приводу народної творчості село Жаборицю на Звягельщині, куди мама вивозила її і брата Михайла «літувати зі свідомим наміром, щоб вони проймались там українським народним духом». Олені Пчілці по різних справах часто приходилося виїжджати з Колодяжного, тому догляд за меншими сестрами Оксаною та Ісидорою і братом Миколою лягав на плечі Лесі Українки.

Велике значення в розвитку митецького таланту Лесі Українки мала її безпосередня близькість до народу. Леся та її брати й сестри гралися й товаришували з сільською малечею, говорили такою ж мовою, як і їхні друзі, разом із ними блукали полями та лісами, знали в селі Колодяжному кожну родину. Все це збагачувало майбутню письменницю досвідом, знанням народного життя, виховувало любов до працюючої людини і пізніше зумовило появу цілого ряду художніх творів. Зокрема, в основу оповідання «Приязнь», де з таким знанням і любов'ю змальовано образ дотепної,

талановитої і красивої в роботі селянської дівчини Дарки, лягли факти зафіксовані у пам'яті письменниці під час перебування в Колодяжному.

Найближча товаришка дитячих і молодих літ Лесі Українки – Варвара Дмитрук в своїх спогадах розповідала як Леся Українка вивчала та записувала волинські народні пісні, а вона допомагала у цій справі. В Колодяжному Леся Українка вчила селян і їх дітей грамоті. Ганна Поліщук згадує, що коли їй пішов тринадцятий рік вона почала працювати у Косачів покоївкою: «Беремо, бувало воду з кадуба: одне відро вона, одне я. Жаліла мене, бо я була ще молода. Там посидимо. Почитає мені, розкаже. Брала мене з собою в ліс. Я ходила тоді в українському вбранні, яке вона мені подарувала. Вона гарно малювала. Одного разу Леся намалювала мій портрет. Вона багато читала і мене навчала читати й писати. Вчила мене грати на фортепіано».

Перебуваючи в Колодяжному, молода поетеса багато часу віддавала читанню художньої літератури селянам і їхнім дітям. Багато хто з колодяженців уперше дізнався від Лесі Українки про Т. Шевченка, І. Франка, Марка Вовчка та інших письменників.

Влітку 1895 року в Колодяжному почалася епідемія тифу. Леся Українка залишила літературну роботу і весь час проводила в селянських хатах. «Вожуся з тифозними на селі, роблю, що можу, не пишу нічого», – писала Леся Українка дружині І. Франка [96, с. 217]. Поетеса робила все, щоб припинити епідемію. Вона викликала лікаря, стежила за виконанням лікарських приписів в родинах, де були хворі, особливо за дітьми, допомагала налагодити харчування хворих. Селяни та їх діти з великою любов'ю і довір'ям ставилися до турботливої молодої письменниці.

Серед авторів, чії твори з раннього дитинства западають у душу, одне з чільних місць належить Лесі Українці. Школярі охоче читають і вчать її вірші та казки, легко запам'ятовують їх. Твори видатної поетеси захоплюють дітей мелодійністю звучання, простотою й дохідливістю образів, ясністю

думки й теплою почуттів. Вони прищеплюють любов до рідного краю, народу, рідної мови.

Важливою педагогічною проблемою вважала Леся Українка брак літератури для дитячого читання. На початку 90-х років XIX ст. вона добирас і редагує твори наддніпрянських письменників для журналу «Дзвінок»: «...діти повинні одержувати високохудожні твори на сучасні й історичні теми, які б сприяли формуванню їхніх моральних понять, громадських почуттів, естетичних смаків» – зауважувала мисткиня.

Розуміючи, що у вихованні підростаючого покоління вирішальне значення має дитяча література, Леся Українка активно працювала над її збагаченням, зокрема часто зверталася у своїй творчості до жанру казки («Біда навчить», «Казка про Оха-чудотвора» та ін.).

Відгукуючись на пропозицію Софії Русової написати казку на тему народних казок, поетеса хотіла знати, «для якого віку хоче п. Русова видати казку, коли для більшого, то «Яйце-райце» годиться, а коли для меншого, — тоді підійшла б тема про «Дідову дочку і бабину дочку». Це свідчить про надзвичайно серйозне ставлення поетеси до написання дитячих творів (з урахуванням вікових особливостей дітей).

Прискіпливим було ставлення письменниці до перекладу й написання казки, про що відбулася певна теоретична дискусія в листі до Ф. Волховського: Леся Українка зауважувала на суттєвій різниці між казками, легендами, притчами. Обурювали її чудеса, якими володіли звіри з їхніми фантастичними пригодами: «Певна річ, що не можна одразу на сто коней сідати і трудно (хоч логічно можливо) боротись в одній казці і проти філодеспотії і проти попівської науки, та можна ж просто не зачіпати теологічних образів, ні позитивно, на негативно, коли вже нема часу з ними боротись» [56, с. 512]. Бажання написати казку для дітей не полишало письменницю, тому в листі до сестри О. Косач повідомляє про намір «писати щось на тему народніх казок, найбільше інтересує мене тема

казки «Гнат-Булат», тільки в укр[аїнській] казці замість прокаженого виводиться обернений в камінь, а замість дівчини – вірний товариш (або джура), що кровю своєю розбиває чари і оживляє камінь» [57, с. 72].

Також мала намір написати «Яйце-райце» та «Ж[ар]-Птицю»: «Найкраще хіба Яйце-райце, бо ся тема оригінальніша і з ліричними елементами, тимчасом, як Жар-Птиця нагадує Конька-горбунька і може скинутись на наслідування, до того ж чисто епічна, а мені чиста епіка мало вдається» [57, с. 72]. Такими були творчі плани, яким не судилося відбутися, бо письменниця не встигла написати казки для дітей на згадані сюжети

Дуже відповідально ставилася і до ілюстративного матеріалу своїх творів. Ілюстрацію вона розуміла не інакше, як доповнення до задуму, думок автора. Тому, на її думку, між письменником і художником-ілюстратором має бути тісний контакт. У листі до сестри Ольги поетеса пише: «Тільки я прошу не пускати до друку ілюстрації, не показавши мені (йдеться про задум проілюструвати твір за мотивами народної казки «Яйце-райце»). Найкраще було б, якби я могла з самого початку сама списатись або на словах порадитись з ілюстратором, щоб наша робота була якомога в одному стилі і справді одна одну доповняла».

У фондах Педагогічного музею зберігається декілька збірок та окремих видань дитячих поезій Лесі Українки. Особливої уваги заслуговує збірка дитячих віршів і оповідань «До української дитини», видана у Чернівцях у 1923 році до 10-ї річниці від дня смерті письменниці. До збірки увійшли такі твори: «До української дитини», «Поле», «Біда навчить», «Пташка», «Лілея», «Метелик», «Веснянка». Навіть у пізніших виданнях, ілюстрація до дитячих творів Лесі Українки дуже промовиста, художниками до її творів часто виступали передові майстри своєї справи. До збірки віршів для дошкільного віку «Пісенька весняної води», виданої у 1979 році ілюстратором виступила художниця-графік Софія Караффа-Корбут, а до драми-феєрії «Лісова Пісня»,

виданої у 1950 році – знаний український графік, живописець, професор Української академії мистецтв – Михайло Дерегус.

Дитяча література – це передусім література, яка є частиною культурної традиції і повинна розглядатися у межах загальних теоретико-літературних проблем генези і функціонування та типології художніх творів тощо. Леся Українка написала низку творів для дітей. Вони друкувались в журналі «Дзвінок», тоді це був єдиний дитячий журнал українською мовою.

У 1884-1891 рр. Леся Українка написала поезії для дітей, які об'єднала в цикл «В дитячому крузі». Починається він невеликими пейзажними творами. У циклі «В дитячому крузі» більшість поезій пов'язана з природою. «Літо красне минуло» – майстерний опис зимової пори, де передається бажання дітей, щоб швидше прилинуло літо.

Важливу роль у розкритті внутрішнього світу героїв відіграють картини природи. Це природа з дивовижним і незвичайним світом річки, лісу, квітів, неба, землі, поля, рослин, птахів і тварин. Образ матері й дитини зігрівають пейзаж вірша «На зеленому горбочку» внутрішнім теплом, роблять його рідним і близьким. Вірш «На зеленому горбочку» розвиває у юних читачів любов до рідного краю, допомагає усвідомити нерозривність зв'язку з рідним краєм.

Спроби Лесі Українки писати в жанрі літературної казки мали успіх. Леся Українка надавала дитячій літературі першорядного значення у вихованні підростаючого покоління, тому активно працювала над її збагаченням. Письменниця часто зверталася у своїй творчості до жанру казки. Казка давала їй широкі можливості для зображення складних соціальних конфліктів («Осінь казка», «Казка про Оха-чудотвора»). У Лесі Українки є багато казок, написаних для малих дітей. В казці «Біда навчить» головний персонаж безтурботний горбочик, якому ніхто не схотів допомогти в біді. Добру пораду дав йому лише поважний крук: «Розум, молодче, по дорозі не валяється, не так-то легко знайти! А я тобі ось, що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука...».

Казка Лесі Українки має щасливу кінцівку. Раз потрапивши в біду, горобчик робить для себе висновки. Уважно придивляючись до життя інших дорослих птахів, він збагачується життєвим досвідом і зрештою набирається розуму. Основна думка твору «Біда навчить» про те, що не треба боятися складності життя, а треба завжди вчитися, набувати у праці знань і умінь, щоб переборювати труднощі.

Образ дитини в творчості Лесі Українки подається в усій різноманітності психологічних характеристик. Герої творів Лесі Українки приваблюють дитячою чистотою, відвертістю у сприйнятті прекрасного. Визначальною рисою художньої прози письменниці є гармонійне єднання зі світом природи.

Творчість Лесі Українки пройнята любов'ю до дитини, повагою до жінки-матері. Письменниця переконливо вважала, що дитина – це особистість зі своїми поглядами на життя, певними смаками, почуттями власної гідності.

В Лесі Українки жив великий педагогічний талант. Невипадковим було написання підручника «Стародавня історія східних народів».

Підручників світової історії для середньої школи другої половини ХІХ сторіччя було створено немало. Уперше стародавню історію східних народів було викладено українською мовою, – і це тоді, коли діяв валуєвський циркуляр - указ про заборону українського («малоросійського») друкованого слова, коли царський уряд проводив безсоромну політику примусової русифікації, коли навіть з початкової школи рідна мова була заборонена. Українська мова викладу – прямий виклик, який Леся Українка кинула всій царській системі тотального національного поневолення.

Цінність і значення праці Лесі Українки стають особливо явними у порівнянні з тогочасною шкільною інтерпретацією історії. «Стародавня історія східних народів» виховує історичну свідомість у молоді. «На 250 її сторінках викладено стародавню історію індусів, мідійців, персів, єгиптян, ассирійців і вавілонян, фінікійців і євреїв». У підручнику чітко проведене розмежування понять «причини й наслідок». Передається, наприклад, народний переказ про напад Камбіза на Єгипет. Легенда говорить про те, що

причиною війни була особиста образа Камбіза: за нього не віддали доньку єгипетського царя. «Але ж то була тільки приключка, – заперечує Леся Українка. – А річ в тім, що перська монархія росла і хотіла дедалі все більше землі заповучити».

Прагнучі виховати молодшу сестру Ольгу як людину широких громадських інтересів, для якої був написаний підручник, Леся Українка звернулася до історичної освіти: «Щоб показати весь розвиток панування одних людей, всю боротьбу станів, боротьбу праці і грошей, то на те треба дуже багато мови, і це становить цілу окрему науку, котру тоді можна зрозуміти краще, коли буде відоме життя різних народів давніх і нових часів, себто їх історія» [42, с. 78].

У підручнику «Стародавня історія східних народів» Леся Українка знайомить молодого читача з народною психологією, розкриває потаємні народні прагнення. Леся Українка дає чудові переклади релігійних гімнів індійців (Веда), персів (Зенд-Авеста) і їх добір такий, що показує одвічне прагнення працюючої людини до загального щастя, її віру в остаточну перемогу добра над злом.

Цінним у підручнику «Стародавня історія східних народів» є те, що Леся Українка закликає молодого читача замислитися: «Дивно, що Дарій, замість іти воювати багатий край Індію, пішов на убогу та дику Скітію».

Леся Українка дає політичну оцінку походу: «Так закінчився скітський похід Дарія. Та й не на тодішніх часах було пускатися в такі далекі та невідомі сторони з невеликим різномірним військом проти сміливого та дикого народу».

Усе трактування історичного процесу в підручнику Лесі Українки виховувало свідомість молодого читача, вчило його приглядатись до історичних фактів, знаходити в них аналогію до сучасних подій, будило в ньому національну свідомість і в той же час застерігало від націоналістичної обмеженості.

Леся Українка навчає молодих читачів шанувати й берегти пам'ятники старовини, що донесли до нас розповідь про людське життя далеких епох. Гнів і обурення її викликає байдуже ставлення сучасників до збереження цих унікальних національних реліквій, а ще більше – легковажне, злочинне розтаскування уламків старовинних палаців для розваг, «напам'ять», псування чудових творінь розуму й таланту давніх народів пустими записами. «Новітній європейський протекторат теж не багато поміг давній руїні. Коли віце-король будує казарму, то бере каміння з пірамід та держав – для економії».

Леся Українка виступає проти вандалізму, проти того, що туристи виписують на древніх пам'ятниках свої імена та «різні дурниці».

Леся Українка підносила голос за охорону й збереження пам'ятників старовини, які за своїм значенням в історії є безцінним скарбом не тільки для того чи іншого народу – творця, але й для всієї світової культури.

Леся Українка дбає про моральне, естетичне виховання молодого читача. По різних сторінках підручника розкидані відповідні зауваження, зіставлення та міркування, які вступають у складну взаємодію, взаємно підсилюються і в цілому створюють ясну, виразно цілеспрямовану систему заходів.

Турбуючись про підростаюче покоління, Леся Українка прагнула виховати у дітей почуття власної гідності, високі моральні якості. Знаючи про важливість доброї освіти для людини, поетеса цікавилася станом школи, життям вчителів. Як документ значної викривальної сили сприймається її нарис «Школа» (1895). Ці справжні «образки з натури», як визначила сама Леся Українка жанр свого твору, не тільки давали уявлення про жалюгідний стан тодішньої школи, про який можна було судити вже із зовнішнього вигляду будівлі («обшарпана хата з ганочком»), а й про безправність учительки, прогресивного педагога, яка через конфлікти з духовенством змушена припинити свою діяльність. Серед її дітей є дуже талановиті учні, які могли б далі продовжити навчання. Вони гордість вчительки. Леся

Українка описує жалюгідну бідність народної школи, низьку якість освіти, навчальної літератури, безправ'я вчителів і учнів.

Піддала критиці Леся Українка і середню школу царської Росії. Вона вважала, що особливо негативно впливають на молодь гімназична муштра, яка стримувала самостійність думки учнів. Леся Українка приділяла багато уваги проблемам освіти на українських землях. Вона критикує жалюгідний стан освіти, зокрема на Волині. Так, у листі до М.П. Драгоманова від 15 жовтня 1892 року вона пише, що на Волині шкіл мало, а ті, що працюють існують зовсім не для того, щоб нести в народні маси світло знань. Правдивість цих слів підтверджувалась тогочасною дійсністю [55, с. 124].

Так, в 1887 р. серед сільського населення Волинської губернії письменних було лише 17,2 %. Отже, письменниця всі свої помисли, які були глибоко національні в своїй основі, всі свої прагнення пов'язувала з життям, з освітою свого народу [56, с. 79].

Роздуми Лесі Українки про освіту народу, його духовність, культуру, моральні цінності, народні традиції у вихованні, набувають все більшого звучання в наш час, допомагають у відродженні та відновленні українських народних традицій, становленні української народної школи, яка є базовою ланкою створюваної єдиної безперервної освіти та виховання.

Живучи думками про майбутнє рідного народу, а особливо молодого покоління, Леся Українка хотіла вкласти в підготовку його до активного діяльного життя і свою частку праці саме словом.

РОЗДІЛ ІІІ

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ В ШКОЛІ

У сучасних умовах розбудови незалежної Української держави шкільне викладання літератури в 9-11 класах визначається насамперед тими спільними завданнями, які стоять перед сучасною школою.

За Концепцією літературної освіти метою є «ввести учнів у світ прекрасного, прилучити їх до національного та світового мистецтва слова у його взаємозв'язках з мовою, історією, музикою, живописом, архітектурою, до духовних пошуків видатних письменників: виховувати потребу у читанні, інтерес до художнього слова, високі естетичні смаки, здатність і вміння творчо сприймати прочитане» [Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі.]

Виходячи з мети літературної освіти, треба зауважити, що художня література повинна давати учням знання про людину, міжособистісні стосунки, виводити за межі їх особистого, як правило, ще не великого, обмеженого досвіду, широко розсувати перед ними розумові обрії, знайомлячи з різноманітними життєвими явищами. Важливо домогтися, щоб художньо-естетичний зміст літературного твору увійшов у внутрішній світ учня.

За останні десятиліття програми з літератури зазнали радикальних змін: скоротилася кількість годин на текстуальне вивчення драматичних творів, натомість збільшилась кількість творів самостійного читання та оглядового – на уроках позакласного читання.

Основною проблемою викладання літератури в школі була і є проблема аналізу твору.

Зі зміною пріоритетів, реформуванням освіти творчість класиків потребує нового переосмислення. Це пов'язано також з тим, що із плином часу художні образи, ідеї переживають самого автора і стають надбанням поколінь, які кожного разу перечитують їх по-своєму.

На сучасному етапі художня спадщина Лесі Українки потребує нового прочитання, не заангажованого, бо в минулі часи критика переважно однобоко розуміла її літературу.

Рецепція творчості Лесі Українки впродовж усього ХХ століття надзвичайно показова перш за все для характеристики української культурної ситуації. Гірка фраза письменниці про те, що драми її належать до речей «хвалимих, але не читомих», – зовсім не перебільшення. Сучасники докоряли їй за байдужість до громадських тем, за екзотичність сюжетів і мотивів, за небажання, врешті, працювати для свого народу

Щодо критиків-сучасників, серед яких В. Агеєва, П. Атанасов, Т.Гундорова, О. Забужко, то йдеться не про якісь часткові претензії саме до цієї авторки, а про глобальний конфлікт поколінь. З одного боку – ревнителі літератури для домашнього вжитку, яка стоїть в обороні «малих отих рабів німих», береже й проносить у майбутнє найсокровенніші чесноти й цінності – незаплямлену народну мораль, здоровий оптимізм. З іншого – та «молода Україна», яка починає обстоювати гасла модернізму, європеїзму, пріоритету естетичних цінностей, елітарності тощо. Протистояння чітко означилося вже на самому рубежі віків.

На жаль, у сучасній шкільній освіті прозова спадщина Лесі Українки не вивчається, відповідно не згадується ні в програмі з української літератури, ні в діючих підручниках.

Ми вважаємо, що незаслужено забуті малі жанрові форми прози Лесі Українки вкрай необхідні для підлітків і можуть бути представлені для ознайомлення на факультативах або вечорах, присвячених вшануванню пам'яті письменниці.

Пропонуємо види робіт для вчителя.

Дієвим засобом викладання мови і літератури є сторітелінг (Storytelling, англ. створення історій). Звернемося до історії появи терміна, що і буде цікаво сучасним учням.

«У 1886 році фармацевт Джон Пембертон працював над створенням цілющої мікстури на основі витяжки з листя коки й африканських горіхів кола. Як результат він отримав відомий у всьому світі напій «Кока-кола». Як йому це вдалося? Спочатку мікстуру продавали тільки в аптеках, але одного разу аптекар, обов'язком якого було розбавляти її водою, переплутав крани й додав газовану воду замість звичайної...». Найцікавіше, що якби ця ж інформація була представлена ось так: «Напій Соса-Сола був винайдений у 1886 році фармацевтом Джоном Пембертоном», то вона б не запам'яталася й була б не цікавою. А все тому, що історії – це найефективніший спосіб емоційно «зацепити», інтелектуально зацікавити й завоювати розум і душі аудиторії, змусити її думати сміливіше, свіжіше, жвавіше. Лише так інформація надовго запам'ятається й сформує правильні думки слухача. У низці нових засобів навчання з'явилося поняття «сторителінг».

Отже, пропонуємо учням скласти Storytelling на одну з тем на вибір:

- ✚ Чоловіки в житті Лесі Українки
- ✚ Якби я була знайома Лесі Українки, про що б я їй розповіла
- ✚ Леся Українка в майбутньому, яка вона?

У навчанні необхідно використовувати ті засоби навчання, які є цікавими для учнів, створювати умови для підвищення їх пізнавальної активності. Використання такої методики – гарний привід для учня описати свої вчинки та почуття, проаналізувати власні дії, оцінити наслідки та зробити висновки на майбутнє.

Наше сучасне життя, особливо останнім часом не обходиться без ІТ технологій. З огляду на це існують різноманітні методики, за допомогою яких можна створювати ментальні карти твору або життєпису письменника.

Ментальні карти (карти знань) – це схеми, які наочно подають різні завдання, тези, взаємопов'язані та об'єднані якоюсь спільною ідеєю. Вважається, що такий метод візуалізації інформації вперше застосував філософ Порфирій Тирський ще в III ст. н. е., намагаючись краще зрозуміти концепції Аристотеля.

Ґрунтовні сучасні розробки в цьому напрямі належать до 60-х років ХХ ст.

Учнів варто залучити до групової роботи, заздалегідь запропонувати:

- ❖ Біографам підготувати презентацію про дитинство, родину, освіту поетеси;
- ❖ дослідникам створити на уроці генеологічне дерево Лесі Українки на основі почутого матеріалу; знайти відомості про особисте життя;
- ❖ літературознавці характеризують літературну діяльність лірика, створюють словничок літературознавчих термінів;
- ❖ критики визначають тему та ідею невеликого прозового твору, аналізують його, звертаючи увагу на художні засоби.

Суть побудови ментальної карти полягає у тому, щоб за допомогою зрозумілих символів, образів, об'єктів, асоціацій, якими мислить людина, наочно зобразити цілісну картину знань про предмет вивчення або розгляду. Це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі.

Наступним видом роботи, який з великим задоволенням створюють учні – це проєкти і презентації. Так, доречним бути запропонувати такі теми:

- Творчість Лесі Українки для дітей молодшого шкільного віку;
- Проблема освіти в оповіданні «Волинські образки»;
- Фольклорна символіка твору «Легенда».

Проза Лесі Українки – це ще і благодатний матеріал для дослідницької діяльності учнів, слухачів Малої Академії Наук. За допомогою учителя можна вивчити різноаспектні мотиви. Так, наприклад, «Ґендерний код повісті «Жаль» Лесі Українки» – тема відзначається актуальністю, завжди на часі і вимагає від дослідника ґрунтовної підготовки.

Перед учителем велике поле можливостей у вивченні прозової спадщини Лесі Українки.

ВИСНОВКИ

Усвідомлення нації як сукупності вищезазначених факторів духовного творення населення загалом та кожної окремої особистості зокрема, за Лесею Українкою, дозволить виокремитися українській нації як самобутній та ідентичній на світовий суспільний рівень.

Без перебільшень велике значення творчості Лесі Українки в історії української літератури полягає в тому, що вона збагатила українську поезію та літературу в цілому новими темами й мотивами. На зламі XIX-XX століть, використовуючи сюжети світової літератури, письменниця стала в авангарді творчих сил, що вивели українську літературу на широку арену світової літератури.

Творчість Лесі Українки відіграє велику роль у розвитку вітчизняної і світової культури. Поетеса привнесла в українську літературу багатий духовний світ своїх героїв – людей з допитливим розумом і палким серцем. Могутній талант, відданий служінню українському народові, глибоке проникнення в найістотніші питання доби, висока професійна культура – все це поставило Лесю Українку в ряди найвидатніших діячів світового письменства.

Прозу Лесі Українки оцінювали її сучасники: І. Франко, М. Павлик, М. Євшан, М. Грушевський, А. Ніковський, критики 1920-х рр.: П. Филипович, М. Зеров, Б. Якубський, літературознавці радянських часів: О. Дейч, О. Бабишкін, В. Курашова, І. Журавська, А. Каспрук, Л. Міщенко, К. Кухалашвілі та інші. Також варто виокремити ґрунтовні монографії Л. Кулінської й Т. Третяченко. В останні десятиліття з'явилися дослідження В. Агеєвої, О. Забужко, Л. Зубік, М. Зушмана, Н. Колошук, М. Крупки, Ю. Левчук, М. Моклиці, С. Романова, Л. Семенюк, В. Сірук-Поліщук, М. Хмелюк, Л. Щітки та інших.

Дослідивши прозу Лесі Українки в контексті мистецьких тенденцій кінця XIX – початку XX ст. було визначено роль і місце художнього доробку

письменниці в історії української літератури. Перед усім світом Леся Українка постала, в першу чергу, як поетеса, авторка драматичних творів і лірики.

Хоч у письменниці й не так багато прозових творів – це, так звана, мала проза (невеликі за обсягом оповідання), але вони піддалися критиці багатьох відомих критиків, письменників, поетів як її сучасників, так і радянського й після радянського періодів.

Були визначені основні прозові жанри творів Лесі Українки. найчастіше вона прибігала до оповідань, повістей, казок. У своїх творах письменниця намагалася розкрити роль жінки у громадянському суспільстві, помітні феміністичні мотиви.

Було з'ясовано, що велику увагу у своїх творах Леся Українка приділяла дітям, їх вихованню. Для дітей було створено низку казок, які передбачали прищеплення в майбутніх українців любові, віри, шанобливого ставлення до батьків.

Своєю багатогранною творчістю Леся Українка зробила величезний внесок у розвиток не лише української, але й європейської та світової культури, зокрема літератури. Це людина, геніальність якою було визнано всім світом, творчість якої знаходить актуальність і на сьогоднішній день.

Вивчення історії збирання і публікацій листів Лесі Українки є досить актуальним питанням і на сьогоднішній день, тому попереду у літературознавців і мовознавців ще дуже багато роботи з дослідженні епістолярної спадщини поетеси.

Питання мови як найважливішої ознаки національної свідомості, етнічної самобутності було надзвичайно важливим для Лесі Українки. Як і всі її попередники, найвидатніші українські письменники, вона прагнула до розширення можливостей українського слова і дала класичний зразок української літературної мови.

Лесине слово ввійшло вагомою часткою в українську літературну мову, піднесло її на новий інтелектуальний рівень, поєднавши національну самоідентичність та європейську орієнтацію.

Пізнання мовної особистості Лесі Українки невичерпне, осмислення багатогранної творчої спадщини митця постійно відкриває нові аспекти й горизонти для дослідників.

Тому, враховуючи викладене вище, можна прийти до висновку, що Леся Українка є письменницею-прозаїком, яка внесла свій величезний внесок у становлення та розвиток української літератури, культури, освіти, педагогіки в контексті мистецьких тенденцій кінця XIX – початку XX століття.

Кардинальні зміни, які відбуваються сьогодні в українській освіті, на перше місце висувають формування національно-свідомої особистості, що й відбувається на уроках гуманітарного циклу. Першорядним завданням учителя є представлення біографії й творчості письменника на основі критичного осмислення його текстуального вивчення художньої спадщини. З огляду на те, що проза Лесі Українки не вивчається в школі, запропоновано низку творчих завдань для поглибленого ознайомлення з художньою спадщиною мисткині.

У процесі наукового пошуку виконано всі поставлені завдання.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в більш глибокому аналізі художньої творчості ЛесіУкраїнки в контексті сучасних методологій гуманітаристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аврахов Г. Г. Леся Українка: Семінарії. К.: Вища шк., 1971. 304 с.
2. Агеєва В. Поетеса зламу століть: Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. 2-е вид. К.:Либідь, 2001. 264 с.
3. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. К.: Факт, 2003.
4. Аристотель. Поэтика. Аристотель и античная литература. М.: [б. и.], 1978.
5. Астрахан Н. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія К.: Академвидав, 2014. 432 с.
6. Бабишкін О. К. Леся Українка: Життя і творчість. К., 1955. 479 с.
7. Бабишкін О. К. Леся Українка – прозаїк // Українка Леся. Публікації. Статті. Дослідження. Т. 1. К., 1954. С. 256-278.
8. Бабишкін О. К. У мандрівку століть. Слово про Лесю Українку. К.: Рад. письменник, 1971. 272 с.
9. Балабуха Н. Казка «Метелик» Лесі Українки в контексті модернізму. Сучасна українська література для дітей та юнацтва. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2007. Вип. 3. С. 38-45.
10. Балабуха Н. Казки Лесі Українки в контексті жанрового дискурсу. *Леся Українка і сучасність*. Зб. наук. праць. Т. 2. 2006. С. 246-261.
11. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. Марії Зубрицької]. Львів: Літопис, 1996. С. 310-317.
12. Бетко І. П. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки (Проблемний огляд). *Слово і час*. 1991. № 3. С. 28-36.
13. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія і поетика: монографія. К., 2010.
14. Вісич О.А. Естетика нон-фініто у творчості Лесі Українки: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2014. 196 с.

15. Вісич О. Однойменні нариси Лесі Українки та Ольги Кобилянської «Сліпець»: діалог текстів. *Леся Українка і сучасність*. Зб. наук. праць. Т. IV. Кн. 1. 2007. С. 384-389.
16. Вісич О. А. До питання про психологізм прози Лесі Українки. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63). № 1. Ч.2. 2011. С. 199-203.
17. Гдакович М. Постать Лесі Українки в рецепції Романа Бжеського. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 25-26 лютого 2021. Львів, 2021.
18. Говорун Т., Кікінаджі О. Гендерна психологія. Посібник. К., 2004.
19. Грушевський М.С. Твори у 50 т.Т.11 Львів, 2008.
20. Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму: постмодерна інтерпретація. Л.: Літопис, 1997. 297 с.
21. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки: монографія. К.: Академвидав, 2009. 184 с.
22. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. К., 1981.
23. Диба А. Г. Сподвижники: Леся Українка у колі соціалдемократів. К.: Основні цінності, 2003. 171 с.
24. Диба А. Особистісний і творчий феномен Лесі Українки. Окремі складові, проблеми, домінанти проявлень. *Український модернізм зі столітньої відстані* : Зб. наук. праць. Рівне. 2001. Вип. X. С. 104-116.
25. Дзюба І. Метод – це насамперед розуміння. *Слово і час*. 2001. № 7. С. 4-11.
26. Дзюба І.М. З криниці літератури: У 3-х т. Т.1. К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006-2007. 898 с.

27. Еко У. Поетика відкритого твору. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [За ред. Марії Зубрицької]. Львів: Літопис, 1996. С. 406-420.
28. Євшан М. Леся Українка. *Критика. Літературознавство. Естетика.* [упоряд., передм. та прим. Наталії Шумило] / Микола Євшан. К.: Основи, 1998. С. 160-163.
29. Жулинський М. Г. Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людності. Л.: Настир'я, 1999. 104 с.
30. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій. Видання друге, перероблене й доповнене. К.: КОМОРА, 2014. 646 с.
31. Забужко О. UNE PRINCESSE LOINTAIN: Леся Українка як культурно-інтерпретаційна проблема. *Слово і час*. 2001. № 2. С. 6-18; № 3. С. 44-53.
32. Зборовська Н. Перцепція феміністки у західноєвропейському дискурсі та українському письмі. *Слово і час*. 2005. № 1. С. 51.
33. Зеров М. К. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 2: Істориколітературні та літературознавчі праці. К.: Дніпро, 1990. С. 359-401.
34. Зубрицька М. Номо legens: Читання як соціокультурний феномен. Л.: Літопис, 2004. 351 с.
35. Історія української літератури. ХІХ століття. Кн. 3; Навч. посібник / За ред М. Т. Яценка. К.: Либідь, 1997. 432 с.
36. Кармазіна М. Леся Українка К.: Альтернативи, 2003. 416 с.
37. Колошук Н. Г. Конфлікт реальності та мистецтва у белетристичній спадщині Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. праць Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. Т. 6. С. 13-29.
38. Колошук Н. Творчі зв'язки Лесі Українки з польською реалістичною прозою. «З роду нашого красного...»: перша професорка Волині: зб наук. пр. на пошану проф. Л. К. Оляндер. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. С. 531-545.

39. Колошук Н. Творчі зв'язки прозової спадщини Олени Пчілки та Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. зб. наук. праць. Вип. 28: *Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя*; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2019. С. 17-32.
40. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Л., 2005. 368 с.
41. Косач-Кривинюк О.П. Леся Українка: Хронологія життя і творчості / О. П. Косач-Кривинюк. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук, 1970. 926с.
42. Костенко А. І. Леся Українка. К.: А.С.К., 2006. 512 с.
43. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. Деякі принципи літературознавчого аналізу художньої мови. К.: Наук. думка, 1965. 324 с.
44. Кочерга С. Культурософська концепція Лесі Українки: культурні коди, образи, сюжети: автореф. дис ... д-ра філол. наук. Львів, 2011 . 40 с.
45. Крупка М. Концепція особистості жінки в прозі Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Т. 3. 2006. С. 245-250.
46. Кулінська Л. Поетика Лесі Українки. К., 1967.
47. Кулінська Л. П. Проза Лесі Українки. К., 1976. 176 с.
48. Кухалашвілі К. П. Леся Українка – публіцист. К.: Дніпро, 1965. 248 с.
49. Куцевол О. Творча сутність професійної діяльності вчителя літератури *Дивослово*. 2006. № 5. С. 17.
50. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: Монографія. Вінниця, 2006.
51. Левчук Ю.О. Жанрова система творчості Лесі Українки (когнітивний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Чернівці, 2015. 20 с.
52. Левчук Ю. Оповідання Лесі Українки «Одинок»: жанрова специфіка *Scripta manent: молодіжний науковий вісник Інституту філології та журналістики*: зб. наук. праць. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. Вип. 2. С. 67-70.

53. Левчук Ю. Лірична проза Лесі Українки: питання жанрової ідентифікації *Волинь філологічна: текст і контекст*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 22: С. 124-135.
54. Леся Українка. Листи: 1876-1897 / Упорядкування Прокіп (Савчук) В.А., передмова Агеєвої В.П. К.: Комора, 2016. 512с.
55. Леся Українка. Листи: 1898-1902 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В.А. К.: Комора, 2017. 544с.
56. Леся Українка. Листи: 1903-1913 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В.А. К.: Комора, 2018. 736 с.
57. Леся Українка. Малорусские писатели на Буковине. Твори: в 12 т. К.: Наукова думка, 1979. Т.8. 1979. С. 127-129.
58. Леся Українка. Твори: в 12 т. К.: Наукова думка, 1979.
59. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. К.: ВЦ „Академія”, 2006. 752 с.
60. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія». 2007. 608 с.
61. Мацько Л., Сидоренко О. Лінгвостилістичний погляд на мовний світ Лесі Українки. *Лінгвостилістичні студії*. 2011. Вип.1.
62. Мірошниченко Л. Над рукописами Лесі Українки: нариси з психології творчості та текстології. К.: НАН України, 2001. 264 с.
63. Мірошниченко Л. Леся Українка. Життя і тексти. К.: Смолоскип, 2011. 264 с.
64. Міщенко Л. І. Леся Українка в літературному житті. К.:Дніпро, 1964.263 с.
65. Мозуль А. Національний виховний ідеал у творах Лесі Українки для дітей. *Леся Українка в національному та європейському контексті*: збірник тез студентської конференції до 150-річчя від дня народження Лесі Українки (25 лютого 2021 р., м. Сєверодонецьк) / ред. колегія: Г. П. Бондаренко, В. Ю. Пустовіт. – Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. С. 76-79.

66. Мозуль А. Поетика оповідання «Пізно» Лесі Українки. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2021. №3. С. 130-134.
67. Моклиця М. Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму): монографія Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. - 242 с.
68. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Ч. 2: Зарубіжна література: Навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти. Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. 181 с.
69. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. К. : Вид. центр «Просвіта», 2008. 1063 с.
70. Подлісецька О.О. Методологія досліджень творчості Лесі Українки у ХХІ ст. *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. 2014. Т. 20, вип. 1(11). С. 57-61.
71. Проскуріна Т. Рецепція прози Лесі Українки у вітчизняному і зарубіжному літературознавстві. *Лесь Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Т. 4, кн. 2. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. С. 130-146.
72. Проскуріна Т. Метатекстуальність прози Лесі Українки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2016. № 21. Т.1. С. 61-64.
73. Пустовіт В. Ю. Епістолярій Лесі Українки як джерело з історії національно-культурного життя українства кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*» Том 31 (70). № 3. 2020. Частина 2. С. 147-151.
74. Пустовіт В.Ю., Бондаренко Галина, Глуховцева Ірина *Методика та організація наукових досліджень студентів-філологів: навч. посібн. для студ. гуманітарн. спец-й /Харків Вид-во Іванченка І.С., 2020. 96 с.*
75. Пустовіт В. Ю. Соціокомунікативний аспект медичної теми в епістолярії Лесі Українки. *Образ: науковий журнал*. Суми; Київ, 2016. Вип. 3 (21). С. 82-91.

76. Пустовіт В. Ю. Український письменницький епістолярій XIX ст.: відображення перебігу літературного процесу: монографія Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2019. 329 с.
77. Пустовіт В.Ю. Тенденції моди в епістолярії Лесі Українки. *Леся Українка в національному та європейському контексті: збірник тез студентської конференції до 150-річчя від дня народження Лесі Українки (25 лютого 2021 р., м. Сєвєродонецьк) / ред. колегія : Г. П. Бондаренко, В. Ю. Пустовіт. – Сєвєродонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. С. 23-27.*
78. Радько А. Проза Лесі Українки в дослідженнях Б. Якубського. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки: зб. наук. ст. 2015. Вип. VII. С. 243-248.*
79. Радько А. Борис Якубський – дослідник, текстолог і видавець Лесі Українки. Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук 10.01.01 – українська література. Луцьк, 2019. 240с.
80. Савчук В. А. Епістолярна спадщина Лесі Українки: джерелознавчо-текстологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.09. К., 2009. 20 с.
81. Святовець В.Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки: Листи в контексті художньої творчості. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
82. Ситченко А. Основи взаємодії наукових і навчальних методів літературного аналізу. *Дивослово. 2007. № 5.*
83. Сірук В. Наративні стратегії «малої» прози Лесі Українки. *Слово і час. 2006. № 2. С. 8-14.*
84. Сірук В. Діалогічний наратив у прозі Лесі Українки. *Молодий вчений. 2014. № 7 (10). С. 126-128.*
85. Сліпушко О. Незнана Леся Українка: Листи так довго йдуть... Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі. К.: Просвіта, 2003. С. 291-301.
86. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі. К., 1995.

87. Стешенко І. Поетична творчість Лесі Українки. Літ.-наук. вісн. 1913. Т. 64. Кн. 10. С. 33-44.
88. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. К., 2002.
89. Токмань Г. Діалогізм та проблемність як принципи сучасного прочитання української літератури в школі. *Дивослово*. 2001. № 3. С. 55-58.
90. Третьяченко Т. Художня проза Лесі Українки: творча історія. К., 1983.
91. Уколова Н. Урок літератури – урок становлення. *Дивослово*. 2004. №4. С.30-34.
92. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 6. Художня проза / ред. В. Агеєва; передм. О. Полюхович; упоряд., комент. С. Кирилюк, В. Сірук. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 624 с.
93. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класів (профільний рівень) : Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407 [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-seredosvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
94. Уліщенко А. Діалогічна спрямованість уроків української літератури у пропедевтичному курсі. *Дивослово*. 2007. № 3.
95. Франко І. Твори: у 50 т. Т.31 Київ, 1986.
96. Чижевський д. Історія української літератури. К.: Академія, 2008. 568 с.
97. Шинкарук В. Художньо-естетичні особливості прози Лесі Уераїнки (на прикладі оповідання «Жаль»). *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Вип. 7. 2001. С. 156-157.
98. Шуляр В. Теоретичні і прикладні аспекти вивчення української (зарубіжної) літератури у профільних класах. *Дивослово*. 2006. № 9.
99. Шумило Н. Модернізм в художній інтерпретації традиціоналістів. *Літературознавство: Зб. матеріалів III Міжнар. конгресу українців*. 1996. С. 440-442.

100. Яценко Т. Особливості вивчення творчості Лесі Українки в шкільному курсі української літератури. *Ідеологія національної аристократії* (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки): збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів (25-26 лютого 2021 року). С. 603-608.